
Les fonts municipals del període 1249-1714.

Guia d'investigació

Sebastià Riera i Viader*

Tradicionalment, la major part de les fonts municipals de l'època del Consell de Cent han estat dividides en dos grans subfons: B, *Consell de Cent* i C, *Conseillers*. Aquesta agrupació de les diverses sèries documentals va ser feta amb els criteris instrumentals que van semblar més idonis en el seu moment, criteris que van permetre classificar una documentació força heterogènia, tant des del punt de vista temàtic com cronològic. Així, el subfons *Consell de Cent* està format per les sèries conservades com a tals a l'Arxiu Municipal des de temps antic, en el període de vigència del Consell de Cent (*Llibre del Consell*, *Registre de deliberacions*, sèries de correspondència, *Manual*, etc.), mentre que el subfons *Conseillers* està format per les sèries organitzades en època contemporània.

Aquesta classificació tradicional ha permès que aquesta gran massa documental fos consultada pels investigadors, però ofereix certs problemes de comprensió, perquè separa d'una manera poc lògica sèries que tenen una gran relació entre si; per exemple, el *Registre de deliberacions* (dins de B) i les *Bosses de deliberacions* (dins de C).

Per superar aquest problema, en el si de la secció d'Arxiu Medieval i Modern va anar sorgint la idea de fer una nova classificació d'aquestes sèries que reflectís millor l'estructura orgànica i el funcionament de l'antic Consell de Cent: es tracta d'agrupar les sèries segons les oficines, els oficials o les competències municipals que les creaven. Aquesta nova classificació proposada serà purament conceptual, i en cap cas es canviarà ni el nom de cap sèrie, ni la signatura de cap volum.

Per començar a treballar en aquesta direcció, amb motiu del 750è aniversari de la fundació del municipi barceloní es va organitzar un Curs d'Història de Barcelona –coordinat per Ramon Grau i Sebastià Riera–, una part del qual es va dedicar a l'estudi de les fonts municipals. Les diverses sessions d'aquest curs ja es van organitzar agrupant les sèries estudiades en cada sessió segons els nous criteris de classificació orgànics i funcionals. Van participar en aquest curs els pro-

* Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i Universitat Autònoma de Barcelona

fessors Montserrat Bajet, Carme Batlle, José Luis Betrán, Joan-Ferran Cabestany, Jaume Dantí, Gaspar Feliu, Tomàs de Montagut, Pere Ortí, Antoni Riera, Sebastià Riera, Manuel Rovira i Teresa Vinyoles. L'experiència va ser molt positiva, i avui donem un nou pas en aquesta direcció fent una proposta global de classificació de la documentació del Consell de Cent que pugui ser utilitzada com una *Guia d'investigació* que complementi la *Guia* descriptiva actual.

A l'hora de fer aquesta classificació, algunes sèries tenen el problema d'estar formades per tipologies documentals diverses que en dificulten l'adscripció a un o altre apartat; en aquests casos, s'ha seguit el criteri de donar prioritat a aquella documentació o a aquell fet que s'ha cregut que eren més característics o majoritaris dintre de la sèrie. Un exemple significatiu és el de la sèrie *Obreria*, que en el període del Consell de Cent està formada majoritàriament per llibres de comptabilitat de diverses obres públiques (vol. 2 a 10), però que inclou també llibres d'ordinacions d'obreria (vol. 12 a 17); en aquest cas, però, el fet que ha estat determinant per adjudicar-li una entitat diferenciada ha estat el que els obrers disposaven d'una escrivania pròpia.

D'altra banda, s'ha de tenir present que en aquesta *Guia d'investigació* les referències als diversos oficials municipals sempre es fan en relació amb la documentació conservada i no per ells mateixos; és a dir, no es tracta d'un treball sobre l'estructura administrativa del Consell de Cent, sinó sobre les fonts documentals, i només es fan les referències necessàries per entendre millor les diverses tipologies documentals.

Si no s'indica el contrari, s'entén que la documentació citada es conserva sempre a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Tanmateix, també s'hi inclouen alguns fons documentals que es troben custodiats o bé a l'Arxiu de la Corona d'Aragó o bé a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona; en ambdós casos es tracta de documentació del Consell de Cent que és absolutament imprescindible per completar els fons municipals del període.

L'escrivania del Consell

L'escrivà del Consell –anomenat també *escrivà major* per distingir-lo dels altres escrivans de la corporació– era una figura clau de l'administració municipal. Era el notari encarregat de la secretaria i de donar fe de les deliberacions del Consell de Cent. Va ser un dels primers càrrecs d'oficial creat pel municipi. En un primer període, els consellers i els jurats devien utilitzar els escrivans de les cúries del veguer i del batlle per fer les funcions de secretaria; però ben aviat devien sentir la necessitat de comptar amb un escrivà propi.¹

Atesa la importància de la seva feina, era un càrrec molt ben remunerat.² La

1. J. M. Font Rius esmenta un *Cartulari dels consellers* (1269) on s'inscrivien els privilegis rebuts pels barcelonins en matèria d'exempció de lleudes; és probable que en aquesta època ja hi hagués un esbós d'escrivania municipal: «Formació del municipi», dins Agustí DURAN I SANPERE (dir.), *Història de Barcelona*, Barcelona, Aedos, 1975, vol. 1 (*De la prehistòria al segle XVI*), pàg. 293.
2. Una disposició de les Corts de Perpinyà de 1350-1351 establia que el notari que exercís certes funcions públiques havia de renunciar a l'exercici privat de la professió: "*Ordenam enca-*

*Consueta Nova*³ (1397) li fixa un salari de 150 lliures anuals, mentre que el mateix any dos altres oficials importants de l'administració municipal, el clavari i el síndic, cobraven molt menys (100 lliures i 50 lliures, respectivament). El 1683, en el període final de la institució, cobrava 350 lliures anuals –incloses 20 lliures per pagar un ajudant–, més 40 lliures per tenir l'escrivania ben proveïda de tinta i pergamí.⁴ El càrrec d'escrivà era vitalici, i per tal que en cas de malaltia o velleïsa pogués continuar exercint l'ofici, se l'autoritzava a nomenar un adjunt, el sou del qual havia de pagar; d'aquesta manera es podia mantenir el ritme de treball de l'escrivania sense que hi hagués cap recàrrec per a l'erari municipal.

L'escrivà del Consell era el cap d'una oficina (l'escrivania major) d'una certa complexitat. A més de l'escrivà major i el seu ajudant, hi treballaven un primer escrivà i un segon escrivà jurats –ambdós amb un sou de 240 lliures anuals el 1683– i un tercer escrivà jurat o *escrivà de registre* –amb un sou de 70 lliures anuals el 1683.

La secretaria

Com a secretari del Consell de Cent, l'escrivà major era responsable de l'elaboració dels llibres d'actes i de tota aquella documentació relacionada amb l'elecció de càrrecs representatius –jurats i consellers– i el nomenament d'oficials municipals. En aquest aspecte, la primera sèrie que cal estudiar és el *Llibre del Consell* (1B-I), la sèrie primigènia de la documentació municipal. Té 29 volums i comprèn el període 1301-1433, però té nombroses llacunes importants (1303-1310, 1327-1330, 1334-1338, 1346-1350, 1351-1354, 1363-1365, 1368-1373, 1376-1390, 1394-1395, i 2 únics volums per al període 1399-1433).⁵ Aquesta sèrie reuneix diverses tipologies documentals: és el llibre d'actes de les reunions del Consell de Cent i del Trentenari (s'hi troben l'elecció de càrrecs, les deliberacions i els acords presos), però alhora és un registre d'ordinacions, un registre

ra que si a algun Notari, ço és de art de Notaria en alguna Ciutat, o Vila, o qualque altra usant, se esdevendrà de Offici de Vegueria, o de Ballia, o de qualque altre Offici de jurisdicció ésser proveyt, aytal Notari haja a cessar de usar de Offici de la sua Notaria, aytant com tindrà lo Offici demunt dit” (*Constitucions y Altres Drets de Cathalunya*, Barcelona, 1704, I, 4, 13, 3, citat per Max TURULL, *La configuració jurídica del municipi baix-medieval. Règim municipal i fiscalitat a Cervera entre 1182-1430*, Barcelona, 1990, pàg. 213, n. 177). Sembla, però, que aquesta disposició va caure en desús, perquè hi va haver notaris que van exercir simultàniament el càrrec d'escrivà major de Barcelona i la pràctica privada de la professió (vegeu J. A. IGLESIAS, «El bibliòfil Bernat d'Esplugues (1433), notari i escrivà del Consell de Cent» al volum 5 de *Barcelona Quaderns d'Història*).

3. BUB (Biblioteca de la Universitat de Barcelona), ms. 65. Ferran VALLS I TABERNER, «La Consueta Municipal de Barcelona de 1389», *Revista Jurídica de Catalunya* (Barcelona), XXXII (1926), pàg. 348, 351 i 355.
4. AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), 1C-IX, *Salaris*, 2, f. 13.
5. Segons Carme Batlle, alguns d'aquests buits de documentació no deuen ser fortuïts i deuen venir d'antic, com per exemple el del període 1346-1350, que coincideix, d'una banda, amb la pesta negra i, d'altra banda, amb la irritació de Pere III per la mala marxa del municipi en aquells anys, o el del període 1376-1390, quan el mateix Pere III volia fer canvis importants en el municipi. En canvi, sí que es conserven els *Llibres del Consell* d'altres moments conflictius, com ara el *mal any primer* (1333) o l'assalt al Call (1391).

de correspondència, un registre de cartes de ciutadania i també inclou documentació econòmica, com ara els primers albarans de manament (ordres de pagament que els consellers adreçaven al clavari).

A mesura que l'administració municipal va esdevenir més complexa, van aparèixer altres oficials i altres escrivanies, i la sèrie primigènia del *Llibre del Consell* va donar lloc a moltes altres sèries més especialitzades (*Registre d'ordinacions*, *Lletres closes*, *Albarans*, etc.). La que se'n deriva més directament, com a llibre d'actes municipal, i amb la qual té una estricta continuïtat cronològica, és el *Registre de deliberacions* (1B-II). La sèrie té 223 volums, i abraça el període 1433-1714; normalment, cada volum correspon a un o dos anys consulars. La sèrie inclou bàsicament les actes de les reunions del Consell de Cent o del Trentenari. Cada una de les anotacions comença amb una síntesi del tema tractat –incloent de vegades memorials, correspondència, privilegis o altres documents que cal tenir en compte abans de prendre una decisió– i acaba amb la decisió presa. També inclou altres tipus de documents, com ara les actes dels anomenats *juís de prohoms*.

Cal també tenir presents els volums de *rúbriques de deliberacions*, perquè constitueixen un valuós auxiliar per a l'investigador. Són compilacions dels títols o resums de les deliberacions ordenades per temes. El manuscrit 1G-37 (*Rúbrica de deliberacions*) comprèn el període 1309-1496 i pot compensar parcialment les llacunes existents en el *Llibre del Consell*.

Mereix un esment especial el *Cerimonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona, y sumari o rúbrica de coses memorables de dita ciutat* (1G, ms. 42, 43 i 44), més conegut amb el nom de *Rúbriques de Bruniquer*.⁶ És una obra començada per Esteve Gilabert Bruniquer a partir del 1608, quan va ser nomenat síndic de la ciutat, i continuada després de la seva mort (1641) pels notaris Joan Guiu i Geroni Brotons. Les *Rúbriques de Bruniquer* estan distribuïdes en 104 capítols, ordenats en principi cronològicament, si bé algunes vegades hi ha salts en la cronologia, potser pel fet d'haver tingut diversos autors. Inclou notícies des del 1249 fins al 1714, tretes bàsicament del *Llibre del Consell*, del *Registre de deliberacions* i del *Dietari*; quan s'utilitza una altra font, s'indica al final de la rúbrica.

Una sèrie complementària del *Registre de deliberacions* és la de les *Deliberacions de guerra* (1B-III),⁷ que està formada per les deliberacions dels òrgans rectors municipals només en els casos de conflictes bèl·lics prolongats i que van incidir molt en la vida ciutadana; aquesta sèrie només té 5 volums: el primer, dels anys 1460-1461, dedicat a la Guerra Civil catalana del segle XV, i els quatre restants (1640-1652) dedicats a la Guerra dels Segadors; inclou documentació sobre la defensa de la ciutat, el reclutament de tropes o l'empresonament de captius. També hi ha un volum de *Deliberacions de la Vint-i-quatrena de Guerra* a la sèrie *Guerres* (1C-XVI), volum 10, dels anys 1652-1655. Quant a la resta de deliberacions de tema militar, es troben en el *Registre de deliberacions* ordinari.

6. *Rúbriques de Bruniquer. Cerimonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, a cura de Francesc Carreras Candi i Bartomeu Gunyalons i Bou, Barcelona, 1912-1916, 5 vol.

7. L'exposició sobre aquesta sèrie i la següent es basa en la intervenció de José Luis Betrán en la sessió del 15 de desembre de 1998 del curs *Les fonts municipals del període 1249-1714*.

També té relació directa amb el *Registre de deliberacions* la sèrie *Bosses de deliberacions* (1C-XIII), que inclou les notes de l'escrivà major i la documentació preparatòria per a la redacció definitiva del *Registre de deliberacions*. Aquesta documentació, si bé no tenia cap valor jurídic, sí que té interès històric: no és un simple esborrany del redactat de les deliberacions, ja que inclou informació que no es troba en aquestes darreres, com ara qui ha fet la proposta o quina ha estat la votació, i documents que no van ser inclosos en el redactat final, o bé perquè eren massa llargs o perquè en aquell moment foren considerats poc importants. La sèrie té 41 lligalls per al període 1439-1718.

En aquest apartat cal tenir en compte la *Consueta* (1397),⁸ el llibre de ceremonial i protocol de la corporació municipal. Hi trobem el procediment d'elecció dels consellers, i els textos dels juraments de presa de possessió i els salaris de diversos oficials (obrers, advocats, racionals, administradors de l'Hospital, administrador del pont de Sant Boi, síndic, mostassaf, clavari, cònsols de la mar, escrivà del Consell, etc.).

La sèrie *Oficials de la ciutat* (1C-IV) conté documentació (fulls solts, petits quaderns) complementària de la que fa referència a l'elecció dels consellers, jurats i oficials municipals. Té 10 caixes i abraça el període 1390-1713; a la caixa 1 es troba la *Consueta Vella* de 1356.

Un privilegi de Ferran II del 1498 va generalitzar el sistema d'insaculació (elecció per sorteig d'entre els membres d'una llista o matrícula preestablerta) per a l'elecció dels consellers, els jurats i els alts oficials municipals. La documentació directament relacionada amb aquest procediment electiu va donar lloc a la sèrie *Insaculacions* (1C-VIII), formada bàsicament pels anomenats *llibres d'ànimes de les insaculacions*, que recullen les llistes de noms de les persones elegibles per sorteig per als diversos càrrecs municipals, llistes que eren revisades periòdicament. Aquesta documentació permet estudiar l'ascens social i la trajectòria política dels membres de l'elit barcelonina. La sèrie té 13 volums i comprèn bàsicament el període 1590-1713. També cal tenir present el volum *Insaculacions* (1G, ms. 54), que és un llibre d'ànimes de les bosses de consellers, de jurats del Consell de Cent i d'oficis de la ciutat dels anys 1587-1608.

Un altre gran bloc de la documentació municipal està format per les ordinacions, que eren el resultat de la capacitat normativa del Consell municipal. Les ordinacions regulaven amb una gran minuciositat tota mena d'affers de tipus local (seguretat, higiene i salubritat, activitat gremial, urbanisme i vialitat, moralitat pública i bons costums, etc.). Com que la comunicació pública es feia llegint-les en veu alta, les ordinacions també s'anomenaven *crides*. I com que moltes

8. *BUB*, ms. 65, 90 folis. Aquesta *Consueta* va estar guardada al convent de Sant Francesc des del segle XIV fins al 1835, quan va passar al convent de Sant Joan de Jerusalem, on es va constituir la primera biblioteca provincial de Barcelona; finalment, el 1838 va ser transferida a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona. Va ser publicada per Ferran VALLS I TABERNER, «La Consueta Municipal...», pàg. 335-355. Posteriorment Agustí DURAN I SANPERE a «Notes al marge del 'Llibre apellat Consueta'», *Revista Jurídica de Catalunya*, XXXIII (1927), pàg. 326-333, va datar aquesta *Consueta* el 1397, i va donar notícia de l'existència d'una *Consueta* anterior de 1356, alguns folis de la qual es troben a la caixa 1 de la sèrie *Oficials de la ciutat* (1C-IV). Des d'aleshores la *Consueta* de 1356 és anomenada *Consueta Vella*, i la de 1397, *Consueta Nova*.

ordinacions incloïen la multa o *ban* a què quedaven sotmesos els infractors, també s'anomenaven *bans*. Aquesta tipologia documental es troba recollida en diverses sèries. Les *Ordinacions originals* (1B-XXVI) recullen els fulls que es donaven al pregoner per tal de fer-les conèixer als barcelonins. La sèrie consta de 29 caixes, i abraça el període 1312-1714.

La sèrie *Registre d'ordinacions* (1B-IV) és, com el seu nom indica, un registre de les ordinacions promulgades pels consellers, classificades per temes, i dintre de cada tema, copiades per ordre cronològic. La sèrie consta de 44 volums, i comprèn el període 1359-1714.

També es troben ordinacions en altres sèries. Les més antigues estan recollides en el *Llibre del Consell*, i també hi ha ordinacions d'urbanisme a la sèrie *Obreria*. A més, cal tenir en compte la *Rúbrica d'ordinacions* (1G, ms. 38), que inclou rúbriques d'ordinacions del període 1296-1490, és a dir, que dona informació sobre aquest tema d'alguns anys anteriors a l'inici del *Llibre del Consell*.

Una de les responsabilitats de l'escrivà major era la custòdia dels documents escrits sobre pergamí que pertanyien al Consell de Cent. Aquests documents han donat lloc al fons de *Pergamins municipals*. Aquest és un fons de caràcter factici –com sempre passa amb els pergamins– en el qual predomina la uniformitat del suport escriptori (el pergamí) sobre qualsevol altra consideració jurídica. Des del punt de vista de la diplomàtica, és un fons força heterogeni i que, a més, està dividit entre dos centres arxivístics.

En els seus primers temps d'existència el Consell de Cent no va disposar d'un edifici propi, sinó que va utilitzar unes dependències del convent de Santa Caterina cedides pels dominics. Aquesta situació es va prolongar fins al 1369, any en què, a causa d'una disputa entre els consellers i els dominics, els primers van decidir traslladar-se temporalment al convent de Sant Francesc i construir-se una seu pròpia, la que seria la Casa de la Ciutat; el Saló de Cent es va inaugurar el 1373 i la façana es va acabar el 1402. En aquest període les diverses oficines municipals –entre les quals hi ha l'escrivania major– es van anar traslladant al nou edifici; tanmateix, algunes caixes amb documentació municipal –principalment pergamins i lletres reials– van restar al convent de Sant Francesc fins a la desamortització de 1835, d'on van passar durant un breu període al convent de Sant Joan de Jerusalem. Posteriorment, aquesta documentació va ingressar a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, on actualment està inclosa en la subsecció *Consell de Cent* de la secció *Collectanea* de la *Cancelleria reial*. Aquest fons conserva 521 documents en pergamí dels anys 1225-1707, la major part originals i de tipologies documentals molt variades (privilegis reials, confirmacions de privilegis, sentències, donacions, vendes, àpoques, reconeixements de deute, ordinacions, convocatòries i capítols de Corts, etc.). El valor històric d'aquest fons és molt important; inclou, entre altres, el privilegi de creació del Consell de Cent (1265) o l'original del *Recognoverunt proceres* (1284).⁹

El fons de pergamins municipals que es conserva a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona és complementari de l'anterior i té les mateixes tipologies docu-

9. A. M. ARAGÓ i M. COSTA, *Privilegios reales concedidos a la ciudad de Barcelona*, Barcelona, Archivo de la Corona de Aragón (Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón, XLIII), 1971, 335 pàg., [sota la direcció de F. Udina], publiquen el regest de 488 documents, 98 dels quals estan transcrits).

mentals. Si bé és més nombrós –està format per uns 2.700 pergamins dels segles XI al XVIII– té un percentatge bastant elevat de còpies. En conjunt, té un valor històric menor que el fons anterior, però inclou alguns exemplars destacats, com ara les *Ordinacions de la Universitat dels Prohoms de Ribera de Barcelona* (1258).

A partir dels documents originals escrits en pergamí, a l'escribania major s'elaboraven els *llibres de privilegis*. Els privilegis eren disposicions legals per les quals una persona física o jurídica, un estament o un territori –en aquest cas, la ciutat de Barcelona i els seus habitants– eren exceptuats de la norma que era comuna a la resta; quan el privilegi tenia caràcter permanent, tenia força de llei, limitada, però, als que n'eren beneficiaris. A Catalunya, els privilegis eren expedits per l'autoritat competent en cada cas (la cancelleria dels comtes-reis, el consell municipal, etc.). Els *llibres de privilegis* eren còdexs on es copiaven els privilegis propis d'una institució; hi ha llibres d'aquesta mena no solament de municipis, sinó també de gremis, hospitals, etc. En aquests còdexs es copiaven els documents fundacionals o que en determinaven l'organització i les successives reformes d'aquesta, així com l'obtenció de noves competències, exempcions fiscals o tots aquells textos legals d'abast general (constitucions de Pau i Treva, capítols de Corts) que hom considerava d'interès per a la institució.

Els *llibres de privilegis* els elaborava l'escribania de la corporació corresponent per tenir fàcilment a l'abast els documents més importants i més consultats per a la gestió de la mateixa entitat, i que sovint els seus dirigents havien de fer servir per a la defensa dels seus drets. Aquests llibres substituïen els documents originals, que també es conservaven, però que no eren tan fàcils d'utilitzar, ja fos pel format o perquè es conservaven barrejats amb altres documents no tan importants dins de l'arxiu de la mateixa escribania. A més, amb aquests llibres es tractava de prevenir una possible pèrdua dels originals, que generalment eren pergamins solts; el fet que les còpies dels *llibres de privilegis* tinguessin caràcter notarial en garantia la validesa legal en cas de necessitat. A alguns d'aquests llibres se'ls donava una gran importància, posada de manifest per la gran sumpuositat amb què eren copiats i decorats.

Els *llibres de privilegis* tenen un gran valor com a font històrica. Malgrat que els textos que contenen no són mai originals –i l'investigador, lògicament, ha de preferir sempre l'original a qualsevol còpia, per bona que sigui– i que se'ls ha de sotmetre a les normes de la crítica textual, en canvi, molts documents només s'han conservat gràcies a aquestes còpies. En general, els *llibres de privilegis* es van fer amb molta cura, amb còpies de bona qualitat, i a causa de la importància dels documents compilats s'han de consultar per a tot tipus de temes.

Els *llibres de privilegis* del Consell de Cent estan agrupats en el subfons de **Manuscrits municipals** (1G). Els més importants són els anomenats *Llibre Verd* i *Llibre Vermell*, cadascun format per 4 volums.

El *Llibre Verd* no va ser el primer llibre de privilegis del municipi de Barcelona. Va tenir dos antecedents clars: l'anomenat *Primer Llibre Verd* i els *Usatges de Ramon Ferrer*. El *Primer Llibre Verd* (ms. 8) va ser un primer intent de fer una bona compilació dels principals privilegis de la ciutat, però va ser abandonat a mig fer. Les còpies dels documents originals contingudes en aquesta primera compilació són incompletes o de poca qualitat, i aquest devia ser el motiu pel qual es va renunciar a continuar-la. El còdex té 292 folis de pergamí, escrits a tota plana amb lletra gòtica rodona catalana. Malgrat la manca de qualitat de les

còpies –que les nombroses addicions i correccions marginals que té el manuscrit posen clarament de manifest–, aquest llibre és interessant perquè té la mateixa estructura que el primer volum del *Llibre Verd* definitiu; és a dir, està dividit en tres parts: una part preliminar (f. 1-15), una primera part (f. I-CXXII) de textos jurídics d'abast català d'interès per a la ciutat de Barcelona, i una segona part (f. CCXXIII-276) dedicada a privilegis especials de la ciutat de Barcelona. La part preliminar inclou un calendari, un fragment dels *Quatre Evangelis*, l'índex i la forma del jurament dels dotze electors dels consellers. La primera part comença amb el text dels *Usatges de Barcelona* i continua amb constitucions de Pau i Treva i de Corts catalanes fins a les Corts de Montblanc de 1333. La segona part comença amb el privilegi de remissió del quint de les naus (1118) i acaba amb el document de derogació dels privilegis concedits a favor del Col·legi d'Advocats de Barcelona (1343). La realització d'aquest manuscrit devia ser coetània a aquesta darrera data. També inclou diverses miniatures.

Un nou intent de fer un llibre de privilegis va ser el manuscrit anomenat *Usatges de Ramon Ferrer* (ms. 9). El nom que tradicionalment se li ha donat procedeix del fet que el llibre comença amb una còpia dels *Usatges de Barcelona* i que la compilació va ser encarregada a Ramon Ferrer, notari i escriptor del Consell el 1346 quan es va començar la compilació esmentada (conselleria de Ferrer de Manresa). El còdex té 234 folis de pergamí i està escrit gairebé tot a dues columnes. L'índex fa referència a una part general i a una part especial; aquesta darrera inclou privilegis fins al 1354. La part preliminar és més àmplia que la del *Primer Llibre Verd*, ja que està formada per un calendari, un fragment dels *Quatre Evangelis*, una genealogia bíblica, una llista dels emperadors romans i del Sacre Imperi fins a Lluís de Baviera, una llista de papes, de sant Pere a Climent VI (1342-1352), un text sobre el nombre i els oficis dels cardenals, les *Gesta comitum Barchinonensium et regum Aragonum* en versió catalana, la *Cronica comunia* (un cronicó de la sèrie *Barcinonense*), la fórmula del jurament dels dotze electors dels consellers, dels consellers, dels jurats del Consell de Cent, del veguer i del batlle i, finalment, els límits de Catalunya, de la vegueria de Barcelona i del territori de la ciutat de Barcelona. A partir del foli 30 hi ha els *Usatges de Barcelona* i constitucions de Pau i Treva i de Corts fins a les Corts de Tortosa de 1365.

En canvi, no hi ha copiats privilegis especials per a Barcelona, malgrat que sí que n'apareixen a l'índex. No hi ha una explicació clara per a aquest fet. És possible que el manuscrit no ens hagi arribat íntegre (el fet que el relligat actual sigui del segle XIX no contribueix a aclarir aquest extrem), o potser va ser abandonat, per alguna raó que desconeixem, abans d'acabar-lo. En qualsevol cas, és significatiu que Bruniquer, quan va fer la seva *Rubrica regionum privilegiorum* (1610), ja no el va tenir en compte, i en canvi sí que va consultar el *Primer Llibre Verd*.

El *Llibre Verd* pròpiament dit consta de quatre volums. El més interessant és el primer volum (ms. 10). Aquest manuscrit té 402 folis de pergamí, escrit per diverses mans a mitjan segle XIV, i està dividit en tres parts per sengles folis decorats amb una orla. La part preliminar (folis 4-36) comença amb l'acord del Consell de Cent que encarrega a Ramon Ferrer la compilació dels privilegis de la ciutat i l'índex del contingut, que és incomplet, perquè només arriba fins a les constitucions de les Corts de 1342 i els privilegis de 1354. A continuació hi ha els

mateixos textos que als *Usatges de Ramon Ferrer*, des del calendari fins a la definició dels límits de Catalunya, de la vegueria de Barcelona i del territori de la ciutat. La primera part (folis 37-197) comença amb els *Usatges de Barcelona* i continua amb disposicions d'àmbit català, bàsicament constitucions de Pau i Treva i constitucions de les Corts catalanes fins al 1365. La segona part (folis 204-402) inclou privilegis especials de la ciutat: comença pel privilegi de Ramon Berenguer III que eximia del dret del quint les galeres dels habitants de Barcelona (1118) i arriba fins al 1354; després d'aquesta data només hi ha dos privilegis de 1383 i dos privilegis més de confirmació, un d'Alfons el Magnànim de 1423 i l'altre de la reina Maria de Castella de 1439.

Aquest volum, a part del valor jurídic i històric, té un gran valor artístic pel fet de tenir una cinquantena de folis amb miniatures, incloses les portades de les tres parts decorades amb una orla. El conjunt d'il·lustracions que conté aquest volum, atribuïdes modernament al taller del pintors Ferrer i Arnau Bassa, el converteixen en una de les obres mestres de la miniatura gòtica catalana.

El segon volum del *Llibre Verd* (ms. 11), anomenat també *Llibre de Santa Maria*, té 468 folis i inclou privilegis del 1344 al 1407, més un privilegi de 1598. El tercer volum del *Llibre Verd* (ms. 12) té 412 folis i inclou privilegis des del 1498 (privilegi d'establiment de la insaculació) fins al 1555. El quart volum del *Llibre Verd* (ms. 13) té 136 folis i inclou privilegis des del 1587 al 1694.

El *Llibre Vermell* és l'altre gran llibre de privilegis del Consell de Cent. També consta de quatre volums. El primer volum (ms. 14), anomenat *Llibre de Santa Eulàlia*, té 218 folis i inclou privilegis des del 1313 fins al 1375. El segon volum del *Llibre Vermell* (ms. 15), anomenat *Llibre de Sant Andreu*, té 382 folis i inclou privilegis des del 1287 fins al 1393. El tercer volum del *Llibre Vermell* (ms. 16) té 297 folis. El primer privilegi copiat és aquell en què Ferran I de Trastàmara confirma els privilegis atorgats pels seus antecessors; sens dubte l'escripció major devia creure que l'inici de la nova dinastia bé mereixia començar un nou llibre de privilegis. A continuació segueixen privilegis fins al 1500. El quart volum del *Llibre Vermell* (ms. 17) té 223 folis. El volum comença amb el privilegi de Jaume II de 1300 pel qual es fundava l'Estudi General de Lleida, en una còpia de 1537; a continuació hi ha documents dels anys 1474 a 1564.

<i>Llibre Verd</i> , I	<i>Llibre Verd</i> , II	<i>Llibre Verd</i> , III	<i>Llibre Verd</i> , IV
Usatges de Barcelona a Corts 1365 Priv. 1118-1354 + 2 (1383) + 1 (1423) + 1 (1439)	Priv. 1344-1407 + 1 (1598)	Priv. 1498-1555	Priv. 1587-1694

<i>Llibre Vermell</i> , I	<i>Llibre Vermell</i> , II	<i>Llibre Vermell</i> , III	<i>Llibre Vermell</i> , IV
Priv. 1313-1375	Priv. 1287-1393	Priv. 1412-1500	Priv. 1300-1564

Com es pot veure en els quadres adjunts, el període més documentat a través del *Llibre Verd* i el *Llibre Vermell* és el que va de mitjan segle XIII a mitjan segle XVI; del període posterior només hi ha el quart volum del *Llibre Verd* (1587-1694) –que, d'altra banda, només té 136 folis– i algun privilegi en el segon i tercer volums del *Llibre Verd* i en el quart volum del *Llibre Vermell*.

La importància excepcional del *Llibre Verd* i el *Llibre Vermell* ha eclipsat els altres llibres de privilegis del Consell de Cent. Els més importants són: el *Primus antiquus privilegiorum* (ms. 1), que té 133 folis, amb privilegis de 1330 a 1362; el *Secundus antiquus privilegiorum* (ms. 2), que té 233 folis útils, amb privilegis de 1347 a 1425; el *Tertius antiquus privilegiorum* (ms. 3), que té 108 folis, amb privilegis de 1286 a 1362; i el *Quartus antiquus privilegiorum* (ms. 4), que té 70 folis, amb privilegis de 1412 a 1425.

No totes les còpies de privilegis es troben en els llibres de privilegis, també n'hi ha algunes en la sèrie *Diversorum*, com les dels privilegis fundacionals del municipi de Barcelona de 1249, incloses en el volum 1 d'aquesta sèrie. Així mateix n'hi ha a la sèrie *Miscel·lània* (1C-V), caixa 2 (segles XIII-XVII)

Malgrat l'alt interès històric que tenen, la consulta dels llibres de privilegis no és fàcil, perquè els documents que contenen no estan compilats d'una manera sistemàtica, ni temàticament ni cronològicament. Aquesta manca de sistematització fa que sovint un mateix document estigui copiat en diversos llibres de privilegis alhora. Un exemple d'aquest fet és el privilegi fundacional de l'ofici dels obrers de Barcelona, que es troba copiat en el primer volum del *Llibre Verd* (f. 282v.) i també en el segon volum del *Llibre Vermell* (f. 191v). Per facilitar la consulta d'aquests llibres, ja des de temps antic es van elaborar els llibres de rúbriques de privilegis, que recollien la rúbrica o títol de cada privilegi agrupats per temes. La més important d'aquestes rúbriques és la *Rubrica regiorum privilegiorum* (ms. 30) elaborada per Esteve Gilabert Bruniquer el 1610; aquest manuscrit es troba en molt mal estat de conservació, però afortunadament en tenim una còpia íntegra del segle XVII (*Rúbrica privilegiorum civitatis Barcinone*, ms. 29) que es troba en perfecte estat. Aquesta obra, dividida en 107 capítols o temes, està feta a partir del *Llibre Verd* (4 volums), *Llibre Vermell* (4 volums), el *Primus antiquus privilegiorum* (ms. 1), el *Secundus antiquus privilegiorum* (ms. 2) i el *Tertius antiquus privilegiorum* (ms. 3), el *Primer Llibre Verd* (ms. 8) –que Bruniquer anomena *codex antiquior*–, els sis primers volums de *Diversorum*, més dues rúbriques de privilegis més antigues, el *Sumarium privilegiorum primum* (ms. 28) i *Sumarium privilegiorum secundum* (ms. 27). També hi ha rúbriques de privilegis en la sèrie *Miscel·lània* (1C-V), caixa 1 (segles XIII-XIV).

Troblem també en aquest apartat dues sèries –*Notularum* (1B-XIV) i *Diversorum* (1B-XV)– que no corresponen a cap funció concreta de l'administració municipal, sinó que són de caràcter instrumental, auxiliars per realitzar les diverses tasques dels oficials municipals. En ambdues sèries es recull documentació sobre temes molt variats, amb la diferència que a *Notularum* només hi ha documents originals i a *Diversorum* hi ha originals i còpies barrejats. Són dues sèries molt poc sistemàtiques en principi, bé que a partir del segle XVI tenen una mica més d'ordre; el fet que al principi de cada volum hi hagi un índex temàtic en facilita molt la consulta. Malgrat el seu caràcter miscel·lani, tenen un gran interès històric (per exemple, el volum 1 de *Diversorum* inclou la còpia del privilegi fun-

dacional del municipi barceloní de 1249). La sèrie *Notularum* consta de 23 volums i comprèn els períodes 1356-1361 i 1410-1636. La sèrie *Diversorum* consta de 9 volums i comprèn sobretot els anys 1189-1690 (del període anterior només hi ha copiats sengles documents del 792, 976 i 1148).

La correspondència

Una altra de les responsabilitats principals de l'escribania major era ocupar-se de la conservació de la correspondència rebuda pel Consell i de l'elaboració de la correspondència tramesa. Aquesta activitat va donar lloc a diverses sèries. La sèrie *Lletres closes* (1B-VI) és un registre de còpies autenticades de tota la correspondència enviada pel Consell de Cent. En aquest registre es conserva, per ordre cronològic, el text de les cartes adreçades als sobirans de Catalunya, als papes i altres autoritats eclesiàstiques del Principat, a altres municipis i viles de Catalunya i de la Corona d'Aragó (Perpinyà, València, Ciutat de Mallorca, Saragossa, etc.), als veguers i batlles del Principat, als cònsols de catalans a ultramar, als ambaixadors i síndics de la ciutat a la cort reial o a les Corts catalanes, etc. La sèrie consta de 115 volums i abraça el període 1381-1713.

Com el seu nom indica, la sèrie *Esborranyes de lletres* (1C-I) està formada pels esborranyes de les cartes redactades per l'escribania major del Consell abans de fer-ne la versió definitiva. Encara que, com tots els esborranyes, no tenien valor jurídic, la sèrie és interessant perquè comença el 1303, abans que la sèrie de *Lletres closes* –de la qual és antecendent–, que no comença fins al 1381. Ara bé, s'ha de tenir present que l'existència de l'esborrany d'una carta no suposa necessàriament que la carta fos realment enviada, ja que podia ser que s'hagués quedat en un simple projecte. La sèrie consta de 18 caixes i comprèn el període 1303-1714.

La sèrie *Lletres reials originals* (1B-IX) recull les cartes que des de Jaume I a Felip V, els monarques, les reines o els lloctinents generals van adreçar als consellers o al Consell de Cent. S'hi tracten tota mena de temes (concessió de privilegis, finances, proveïments, afers privats de la família reial, nomenament d'oficials, guerres, etc.) i tenen molt d'interès perquè reflecteixen en cada cas la posició oficial de la Corona. La sèrie consta de 19 caixes i volums i comprèn el període 1269-1714.¹⁰

La sèrie *Lletres comunes originals* (1B-X) recull tota la correspondència rebuda pels consellers o el Consell de Cent, llevat de l'enviada pels monarques, que forma una sèrie a part (*Lletres reials originals*). Les cartes conservades en aquesta sèrie mostren la gran importància que va tenir Barcelona en el conjunt de la Corona d'Aragó i en el Mediterrani occidental en el període d'existència del Consell de Cent, especialment durant la Baixa Edat Mitjana. Els temes que hi apareixen més sovint són el proveïment de la ciutat, l'administració del patrimo-

10. Aquesta sèrie està parcialment catalogada. Vegeu Juan F. CABESTANY FORT, «Repertorio de Cartas Reales conservadas en el Instituto Municipal de Historia (1269 a 1458)», *Documentos y Estudios* (Barcelona), XVI (1966), pàg. 57-281; Juan F. CABESTANY FORT, «Repertorio de Cartas Reales conservadas en el Instituto Municipal de Historia. II. 1458-1479», *Documentos y Estudios*, XVII (1967), pàg. 121-316; Sebastià RIERA VIADER, *Cartes de Ferran II a la ciutat de Barcelona (1479-1515)*, Barcelona, 1999.

ni municipal, la lluita contra la pirateria i altres qüestions d'interès militar, els plets de jurisdiccions i les relacions amb l'Església. La sèrie consta de 129 volums, que abasten el període comprès entre 1400 i 1714.

Unes altres sèries recullen la correspondència rebuda de la Corona que no està formada per simples cartes, sinó que són comunicacions amb l'aparença formal de cartes però en realitat són documents de més valor jurídic. És el cas de les *Lletres i provisions Reials* (1B-VII), un registre de disposicions de la Corona que havien de ser obeïdes sempre que no s'oposessin a cap llei general o particular. La sèrie consta d'11 volums i abraça el període 1516-1714. No cal insistir en el gran interès històric d'aquesta sèrie.

La sèrie de les *Lletres Patents* (1B-VIII) és un registre de nomenaments, resolucions, declaracions o provisions emeses pels consellers. La sèrie consta de 17 volums i comprèn el període 1433-1718. Aquesta documentació és un reflex de la capacitat normativa del Consell de Cent i complementa la informació inclosa en el *Registre de deliberacions*.

La notaria del Consell

Una de les activitats principals de l'escrivà major era la d'actuar com a notari municipal. La sèrie en què aquesta activitat es reflecteix d'una manera més clara és la del *Manual* (1B-XIII), formada pels llibres on es registraven tota mena d'instruments notariais que responien a la potestat normativa, governativa i de gràcia del Consell de Cent. Aquesta sèrie inclou abundant documentació de tipus fiscal i econòmic (lleudes, imposicions, censals), però també molts altres tipus de documents (guiatges personals, guiatges de virtualles, contractes de tota mena, compres de cereals, acords arbitrals, execucions de testaments, etc.). La sèrie comença el 1324 i té 84 volums fins al 1714; els volums 29 i 31-33 són manuals notariais de Granollers. És una sèrie fins ara relativament poc treballada i que ofereix moltes possibilitats d'investigació.

La documentació econòmica

Bona part de l'activitat de l'escrivà major com a notari del Consell tenia una directa relació amb la gestió del patrimoni econòmic municipal. En aquest camp, la primera sèrie que cal citar és la dels *Albarans* de manament (1B-XXII), registre notarial que comprèn les ordres de pagament dels consellers al clavari. La sèrie consta de 76 volums i abraça el període 1356-1714, si bé no es conserven els albarans dels anys 1393-1533. També hi ha documentació d'aquest tipus en el *Llibre del Consell*.

La sèrie *Àpoques* (1B-XXI) és un registre dels rebuts dels pagaments i de les transaccions que feia el clavari en nom del Consell. La sèrie consta de 10 volums i comprèn el període 1358-1456.

La sèrie *Imposicions* (1C-VI) recull els contractes dels arrendaments trimestrals dels diferents impostos indirectes que cobrava la ciutat. Està formada per dos tipus de documents: a) els contractes d'arrendament pròpiament dits, i b) els anomenats *albarans* o *tabes*, on s'especificaven les modalitats de la recaptació de

l'impost arrendat. Aquesta sèrie permet conèixer amb molt de detall els tipus d'imposicions, qui les pagava, qui les arrendava, quins eren els fiadors dels arrendataris i quin era el rendiment que donaven a la ciutat. La sèrie consta de 33 volums i abraça el període 1280/1328-1704, però amb moltes llacunes (gairebé no hi ha documentació del segle XVII). També hi ha documentació d'aquest tipus en el *Llibre del Consell*.

La sèrie *Salaris* (1C-IX) és un registre de les cèdules o ordres de pagament dels salaris que els consellers donaven als administradors de la Taula de Canvi. Consta de 30 volums i inclou el període 1546-1714, però només té continuïtat a partir del 1664.

El censal va ser un dels mecanismes de crèdit més estesos des de l'Edat Mitjana fins al segle XVIII. Era un préstec que prenia la forma d'una compravenda, de manera que qui deixava els diners comprava el dret a cobrar un interès, anomenat *pensió* (anual o semestral) de qui rebia els diners. Era una manera d'encobrir un préstec amb interès i així es podia eludir la condemna de l'Església a aquest tipus de préstec. La sèrie anomenada *Censals* (1C-XV)¹¹ recull la documentació directament relacionada amb la contractació d'aquests préstecs i el pagament dels interessos corresponents. S'hi inclouen diversos tipus de volums. El primer són els *capbreus*,¹² que recullen els contractes dels diversos censals; s'hi pot trobar el primer propietari o comprador de la renda, l'evolució del censal (canvi del capital o del titular), el darrer propietari o beneficiat a qui va dirigit el pagament de la pensió, el lloc de residència del beneficiari, la seva condició socioprofessional, el for o interès que es paga, la quantitat exacta del pagament expressada en lliures, sous i diners, la data en què cal efectuar el pagament i també els retards en aquests pagaments.

Un altre tipus de volum és el *Manual de vendes i de creació de censals*,¹³ el qual inclou la relació de la creació o venda de censals i també les possibles reduccions dels interessos. Una tercera tipologia documental és la formada pels *llibres de definicions*,¹⁴ que recullen les llüicions o amortitzacions dels censals. Finalment trobem els *llibres de soltes*,¹⁵ que recullen èpoques o rebuts de les llüicions o amortitzacions dels censals, èpoques de pensions o mitges pensions i èpoques de les pensions anomenades *extraordinàries*, és a dir, les que anaven a càrrec del compte extraordinari.¹⁶

A través d'aquesta sèrie es pot estudiar el nivell d'endeutament municipal i la seva evolució, i també els aspectes socials d'aquest tema (qui eren els creditors, quins sectors socials invertien en censals). En general, és una documentació que ofereix moltes possibilitats d'investigació. La sèrie consta de 237 volums i abraça el període 1361-1714; hi ha una llacuna entre els anys 1505-1571, però aquesta mancança es pot suplir amb informació d'aquests anys en altres volums de la mateixa sèrie.

11. L'exposició sobre aquesta sèrie es basa en la intervenció de Jaume Dantí en la sessió del 19 de gener de 1999 del curs *Les fonts municipals del període 1249-1714*.

12. Vegeu el volum 222 d'aquesta sèrie.

13. Vegeu el volum 216 d'aquesta sèrie.

14. Vegeu el volum 211 d'aquesta sèrie.

15. Vegeu el volum 197 d'aquesta sèrie.

16. Vegeu la sèrie 1B-XII, *Memorial de comptes*.

El mostassaf

El mostassaf o mostassà era l'oficial que tenia al seu càrrec el control de les activitats pròpies dels mercats (vigilància de pesos i mesures, de la qualitat i dels preus de taxa de les mercaderies, persecució de la revenda), a més de la higiene i la salubritat públiques i l'autorització de les obres públiques i el compliment de les normes sobre servituds dels edificis i les vies públiques, un punt aquest en què les seves competències col·lidien amb les dels obrers. Era un ofici inspirat en el *muhtasib* dels països musulmans; aquesta magistratura va passar als estats cristians medievals en estret contacte amb l'Islam. A Barcelona l'ofici va ser creat el 1339 segons el model del mostassaf de València.¹⁷ Aquest ofici tenia diverses particularitats. Era un ofici de jurisdicció mixta reial i municipal. Cada any (primer el dia de Sant Andreu –30 de novembre– i a partir del 1357 el dia de Santa Llúcia –13 de desembre–) els consellers escollien una terna de prohoms, d'entre els quals el rei, o el batlle general de Catalunya com a representant seu, n'escollia un per exercir el càrrec de mostassaf. El privilegi de Ferran II de 1498 que va introduir el sistema d'insaculació en el nomenament de càrrecs municipals a Barcelona va modificar-ne alguns aspectes. El dia de Santa Llúcia es feia l'extracció –ja no elecció– d'una bossa especial per a aquest ofici; la terna extreta era presentada al rei, al lloctinent general o al batlle general, que elegia un dels noms proposats.

El mostassaf tenia capacitat sancionadora i podia imposar penes (pèrdua de la mercaderia fraudulenta, multes) als infractors. Potser per estimular-lo en el compliment de la seva tasca, no tenia un salari fix i la seva remuneració es basava en un percentatge de l'import de les multes que imposava. A Barcelona aquest percentatge era d'una tercera part; la resta se la repartien el tresor reial i l'erari municipal. Malgrat la seva importància, el mostassaf no disposava d'escrivania pròpia i feia servir l'escrivania del Consell, pagant una suma anual a canvi d'aquests serveis.¹⁸

Uns altres oficis molt relacionats amb el mostassaf eren l'administrador de les places i el sotsadministrador de les places; ambdós també eren de jurisdicció mixta reial i municipal. L'administrador de les places era un càrrec que escollia el rei, el lloctinent general o el batlle general, cada dos anys, d'entre un parell de noms proposats pels consellers el dia de Santa Llúcia; el sotsadministrador de les places era un càrrec triennal elegit pel Trentenari. Tots aquests oficials tenien a

17. Francisco SEVILLANO COLOM, «De la institución del mustaçaf de Barcelona, de Mallorca y de Valencia», *Anuario de Historia del Derecho Español* (Madrid), XXIII (1953), pàg. 525-538; Juan F. CABESTANY, «La creación del cargo de Mostassà por Pedro el Ceremonioso en 1339», *Divulgación histórica de Barcelona* (Barcelona), XIV (1974), pàg. 43-45; Sebastià RIERA, «El mostassaf i el control del consum (s. XIII-XVIII)», *L'Avenç* (Barcelona), 60 (1983), pàg. 21-25; Montserrat BAJET I ROYO, *El mostassaf de Barcelona i les seves funcions en el segle XVI. Edició del 'Llibre de les Ordinacions'*, Barcelona, 1994.

18. «E més hage e sie tengut lo dit scrivà del Consell scriure en lo Libre del Mostaçaf les ordinations y crides que.s faran tocants lo dit offici, attès que ordinàriament reb del dit mostaçaf sinch florins quiscun any. Per lo semblant, hage fer lo matex de les crides y ordinations dels obrers y administradors de les places, essent-ne satisfet segons és acostumat» (AHCB, 1B-II, Registre de deliberacions, 50, f. 32v i 34r).

les seves ordres un nombre variable de pesadors, funcionaris municipals que juraven el càrrec en poder del mostassaf.

La sèrie *Ordinacions especials* (1B-V) inclou documentació procedent de diversos oficis municipals. L'hem inclosa en aquest apartat perquè la major part de la sèrie està formada per llibres d'ordinacions del mostassaf (volums 1-2, 4 i 7-11). A més, hom hi troba ordinacions dels obrers dels murs (vol. 3), de l'executor de la taula del pes del gra i de la farina sobre la venda d'aquests articles (vol. 5) i de l'administrador de les places sobre la venda de cereals i de vi (vol. 6).¹⁹ La sèrie consta de 13 volums i abraça el període comprès entre el 1349 i el 1569.

Amb referència a l'ofici del mostassaf, cal tenir en compte els *llibres de mostassaferia* (compilacions de les ordinacions o crides que feia el mostassaf classificades per temes). Se'n conserven dos referents a Barcelona: el *Llibre de les ordinacions fetes sobre lo offici de mostaçaf* (1G, ms. 72),²⁰ un manuscrit elaborat majoritàriament el 1560, si bé inclou algunes altres notícies fins al 1669, i la *Recopilació d'alguns privilegis reals... dels mustasafs de la Excelentíssima ciutat de Barcelona* (1711) (1G, ms. 74), molt menys interessant que l'anterior.

Cal no confondre aquests llibres esmentats amb un altre *llibre de mostassaferia* que no és de Barcelona, sinó de València. El 1371 hi va haver un contenciós entre el mostassaf i el veguer de Barcelona sobre les respectives jurisdiccions en matèria de mercats. Per poder resoldre el plet amb coneixement de causa i prèvia autorització reial, els consellers de Barcelona van escriure als jurats de València per demanar-los que els enviessin una còpia de les ordinacions de dit ofici vigents en aquella ciutat. El resultat de la petició va ser la tramesa a Barcelona d'un manuscrit en pergamí amb aquestes ordinacions, que actualment es conserva a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (*Llibre de l'ofici de la almu-dacafia de la ciutat de València*, 1G, ms. 71).²¹

Per conèixer la pràctica de l'ofici de mostassaf són molt interessants dos *Llibres de rebudes i dates* dels anys 1398-1401 que es conserven a la caixa 9 de la sèrie *Oficials de la ciutat* (1C-IV); la caixa 10 conté documentació solta sobre aquest ofici i el comerç d'articles de consum (segles XV-XVIII).

També es conserva el *Liber administratoris platearum Barcinone* (1G, ms. 73), que inclou privilegis i ordinacions referents a l'administrador de les places des del 1375 fins a principi del segle XVIII.

La participació a les Corts catalanes

És ben sabut que el Consell de Cent, a través dels seus representants o síndics, va tenir una participació activa a les Corts catalanes. Els síndics de Barcelona presidien el braç reial –format per representants de les ciutats i viles de jurisdic-

19. Aquest volum té un interès artístic afegit perquè, a més del text de les ordinacions, inclou nombrosos dibuixos relatius al tema del proveïment de queviures a la ciutat (sacs, pesos i mesures, la taula d'un collidor de la imposició del vi, una coca, etc.) atribuïts al pintor Jaume Vergós, que el 1417 va ser sotsadministrador de les places.

20. Publicat per BAJET i ROYO, *El mustassaf de Barcelona...*, pàg. 229-601.

21. Publicat per FRANCISCO SEVILLANO COLOM, *València urbana y medieval a través del oficio de Mustaçaf*, València, 1957, pàg. 163-274.

ció reial– i, a més, l'escrivà major de Barcelona actuava com a escrivà i secretari de dit braç i era el responsable de la redacció del procés familiar del braç reial. Els processos de Corts eren les actes d'aquestes assemblees parlamentàries on es recollien el conjunt d'actuacions que es produïen a les Corts durant la seva celebració. Era l'acta diària de les sessions, i s'hi incloïa la documentació que es rebia –ja fos del monarca, dels braços o d'elements externs, com ara els ambai-xadors estrangers–, la documentació que es produïa i la que s'expedia. Hi havia diversos tipus de processos. El procés del protonotari era l'acta oficial on es registraven les actuacions d'interès general recollides pel protonotari o notari reial de les Corts. El procés familiar de cada braç –en aquest cas, el braç reial– recollia les actuacions que es produïen en el si del braç i era redactat pel seu secretari.²² Finalment, hi havia el procés familiar general, que es redactava a partir dels processos familiars particulars de cada braç, com una síntesi de tots ells; aquest tipus de procés es va fer per darrera vegada a les Corts de Lleida de 1515.

La sèrie **Corts** (1B-XVI) està formada bàsicament per processos del protonotari i processos familiars generals fins a les Corts de 1515 i per processos familiars del braç reial a partir de les Corts de 1519-1520, si bé també inclou altra documentació parlamentària (capítols del donatiu o de justícia, greuges, acords del Consell de Cent, del Trentenari o de la Vint-i-quatre de Corts, o correspondència entre els consellers i els síndics de Barcelona). Aquests processos es conservaven a l'Arxiu Municipal de Barcelona perquè, com ja hem dit, eren els síndics de Barcelona els que presidien el braç reial. La sèrie consta de 102 volums. Comença amb les Corts de Perpinyà de 1350-1351 i acaba amb la Junta de Braços de 1713; també recull la documentació referent als Parlaments que es van celebrar entre aquests anys. A més, el manuscrit L-31 inclou els capítols del donatiu de les Corts de Montsó de 1376.²³ Aquesta documentació és complementària de la que es conserva sobre el mateix tema a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.²⁴

Una altra sèrie directament relacionada amb les Corts catalanes és la dels **Fogatges** (1B-XIX). Els fogatges eren impostos directes apareguts a Catalunya en el segle XIV per subvenir a les creixents necessitats financeres de la Corona, i havien de ser aprovats per unes Corts o un Parlament. Reben aquest nom perquè consistien en el pagament d'una determinada quantitat per part de cada foc o casa habitada. De fet, el que recull aquesta sèrie no són els fogatges sinó els fogatjaments, és a dir, els censos que es feien per tal de poder recaptar els fogatges; aquests censos consisteixen en relacions de cases habitades distribuïdes per localitats o per àrees territorials. Hi ha dos tipus de fogatjaments fiscals: a) els fogatjaments per menut, que consisteixen en una anotació detallada, foc per foc, de les cases habitades d'una determinada àrea (per exemple, el volum 33 de 1363), i b) els fogatjaments globals, que només inclouen els resums de les dades

22. En el cas del braç reial, ja hem dit que l'escrivà major de Barcelona actuava com a secretari del braç.

23. Vegeu Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ i Pere ORTÍ GOST, *Corts, Parlaments i fiscalitat a Catalunya: els capítols del donatiu (1288-1384)*, Barcelona, 1997.

24. Hom trobarà un catàleg de la documentació de les Corts catalanes, inclosa la de l'Arxiu Històric de la Ciutat, a R. CONDE, A. HERNÁNDEZ, S. RIERA i M. ROVIRA, «Fonts per a l'estudi de les Corts i els Parlaments de Catalunya. Catàleg dels processos de Corts i Parlaments», dins *Les Corts a Catalunya*, Barcelona, 1991, pàg. 25-61.

d'una determinada àrea; si es tracta de focs del braç reial o militar, estan distribuïts per vegueries; si es tracta de focs del braç eclesiàstic, estan distribuïts per bisbats (per exemple, el volum 4 de 1378). En el cas de Barcelona, només es conserven fogatjaments de dos quaters (el de Santa Maria del Pi i el de Santa Anna). Aquesta documentació ha estat utilitzada, sobretot, per estudiar la demografia i l'estructura social de Catalunya, perquè en molts casos s'inclou la professió de la persona censada, però té molts altres usos possibles (estudis topogràfics, onomàstics, etc.).²⁵

En aquesta sèrie també s'inclouen fogatjaments de tipus militar, és a dir, censos fets per tenir una relació actualitzada dels homes disponibles per prestar serveis de defensa i de quines armes tenien, distribuïts en cinquantenes i desenes, i també el lloc i la tasca encomanats a cadascú en cas d'atac a la ciutat (per exemple, volum 5 de 1389).²⁶ L'elaboració d'aquest darrer tipus de llibres, anomenats *Llibres de cinquantenes*, era una responsabilitat de l'escrivania del racional i també servien per fer repartiments de forments en cas de necessitat.

La sèrie de *Fogatges* té 35 volums dels anys 1363 a 1649 per al període del Consell de Cent.²⁷

El síndic

Un altre bloc de documentació municipal està directament relacionat amb l'ofici del síndic, creat el 1286 per un privilegi d'Alfons II.²⁸ Aquest ofici era exercit per un notari, que tenia per missió representar la ciutat davant el rei i també en tota mena de causes judicials que la ciutat sostingués davant la Reial Audiència o qualsevol altra instància judicial. També assessorava els consellers en aquelles matèries en què actuaven com a jutges (per exemple, els plets entre gremis). El càrrec era vitalici i comptava amb l'ajuda d'un sotssíndic, que el substituïa en cas d'absència. Cal no confondre aquest síndic amb els síndics que representaven Barcelona a les Corts catalanes; malgrat la similitud de noms, les funcions d'uns i altres eren molt diferents.²⁹

El síndic tenia una relació directa amb les sèries municipals de tipus judicial. La primera d'aquestes sèries és l'anomenada *Plets i processos* (1B-XXIII),³⁰ que recull la documentació procedent dels plets en què el Consell de Cent era part o

25. Vegeu Joan F. CABESTANY FORT, «Els fogatges, font per a l'estudi de la topografia econòmica i social de la Barcelona del segle XIV», dins *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, València, 1969, vol. I, tom II, pàg. 133-139.

26. Publicat per Francisco MARSÀ, *Onomàstica barcelonina del segle XIV*, Barcelona, 1977. Aquest fogatjament inclou en el verso del primer foli de guarda un interessant plànol de Barcelona amb la divisió de la ciutat en quatre quaters o districtes militars. Aquesta divisió tenia com a punt central una pedra situada a la plaça del Blat i els quatre quaters eren el de la Mar, el de Framenors, el del Pi i el de Sant Pere.

27. El volum 21 és una estadística de població de Barcelona de 1787.

28. Carmen BATLLE, «El municipio de Barcelona en el siglo XIV», *Cuadernos de Historia* (Madrid), VIII (1977), pàg. 206.

29. Vegeu l'apartat «Participació a les Corts catalanes».

30. L'exposició sobre aquesta sèrie i les dues següents es basa en la intervenció de Tomàs de Montagut en la sessió del 2 de març de 1999 del curs *Les fonts municipals del període 1249-1714*.

jutge. Inclou processos contra institucions i particulars (oficials reials, altres municipis, institucions eclesiàstiques, gremis, senyors jurisdiccional) en defensa dels privilegis i franquesses del municipi i dels seus habitants. El tema pel qual es pledejava amb més freqüència era l'exempció de lleudes, peatges i altres tributs. La sèrie consta de 42 volums i abraça el període de 1291 a 1713, amb discontinuïtat (només hi ha 3 volums del segle XV).

La sèrie *Processos* (1C-XX) també és un reflex de l'activitat del síndic. Com l'anterior, recull documentació dels processos judicials en els quals el Consell de Cent o els consellers eren part –plets jutjats per la Reial Audiència– o jutge. Hi apareixen temes com ara deutes a la ciutat, arrendaments de naus, compres de cereals, guiatges de virtualles, plets entre els oficials i el municipi (reclamació de salaris, incompliment de funcions), irregularitats urbanístiques, plets entre gremis, lluísmes, etc. La sèrie consta de 204 caixes i comprèn els anys 1400-1719.

La sèrie *Sentències i provisions* (1B-XXIV) –creada per Bruniquer el 1608, quan ocupava el càrrec de síndic de Barcelona– és un registre de jurisprudència judicial d'interès per a la ciutat de Barcelona que recull sentències dictades per la Reial Audiència, la Batllia General o la Vegueria de Barcelona; les còpies estan ordenades per temes. La sèrie consta de 5 volums i inclou el període 1375-1703.

L'escrivania del racional

El racional era l'oficial encarregat de fiscalitzar la gestió econòmica i administrativa dels oficials de la corporació i de totes aquelles altres persones que utilitzessin diners, béns o drets de titularitat municipal. Per fer la seva tasca, disposava dels registres de *notaments del racional*, que eren les dades comptables que anava elaborant amb la informació subministrada per cada un dels declarants. Aquest càrrec municipal es va crear a imatge del mestre racional de l'administració reial.

A la ciutat de Barcelona, aquest oficial està documentat des del 1325: aquest any la mateixa dotzena electora dels consellers va elegir dos racionals entre els jurats de l'estament dels mercaders.³¹ A la *Consueta Nova* (1397) també s'estableix que el dia de Santa Llúcia s'elegien dos racionals, que aleshores exercien el càrrec durant dos anys i eren renovats en anys alterns, de manera que sempre n'hi hagués un de més antic, que estava més al corrent dels afers propis del càrrec, i un de novell, que aprenia l'ofici al costat de l'altre.³² En canvi, el privilegi d'insaculació de 1498 estableix que s'elegirà només un racional, sempre entre l'estament dels mercaders.

El 1683 l'oficina del racional estava formada per: un racional mercader (amb un sou de 240 lliures anuals), un ajudant del racional també mercader (200 lliures anuals), un escrivà del racional (240 lliures anuals) i un ajudant de l'escrivà del racional (70 lliures anuals).³³

31. *AHCB*, 1B-I, *Llibre del Consell*, 9, f. 2v; Carme BATLLE, «Vida i institucions polítiques (segles XIV i XV)», dins Jaume SOBREQÜÉS (dir.), *Història de Barcelona*, Barcelona, 1992, vol. 3, pàg. 281.

32. *BUB*, ms. 65. Ferran VALLS I TABERNER, «La Consueta Municipal...», pàg. 346.

33. *AHCB*, 1C-IX, *Salaris*, 2, f. 34-43.

L'escrivania del racional era la responsable de l'elaboració o de la custòdia de diverses sèries documentals. El 1383 va començar a elaborar un manuscrit, l'anomenat *Llibre de Solemnitats* (1G, ms. 86 a 90),³⁴ on s'anotaven els fets solemnes que exigien un cerimonial complicat i que implicaven despeses extraordinàries. Si bé s'han perdut els dos primers volums, es conserven els cinc darrers, que inclouen informacions des del 1424 fins al 1719. Els primers fulls del volum III, també perduts i corresponents al 1423, es poden restituir parcialment a través dels textos que Pere Joan Comes va incloure en la seva obra *Libre d'algunes coses asanyalades succeydes en Barcelona y en altres pars* (ms. 64).³⁵ Els temes que apareixen amb més freqüència en el *Llibre de Solemnitats* són: festes per visites reials, processons del Corpus, enterraments i funerals de personatges il·lustres, mesures de defensa de la ciutat per amenaces dels enemics, terratrèmols, cometes i obres urbanístiques.

Més conegut és el *Dietari de l'antic Consell Barceloní* (1B-XXV), anomenat també *Manual de Novells Ardits*, en el qual s'anotaven diàriament notícies (*ardits*) que també eren motiu de despeses extraordinàries, però que no requerien una redacció tan extensa i detallada com el *Llibre de Solemnitats*. En el *Dietari* s'anotaven els nomenaments d'oficials, les trameses de missatgers i correus, els viatges dels consellers o les sortides de la host de la ciutat. Els escrivans del racional també hi anotaven qualsevol informació que els pogués ser d'utilitat en l'exercici del càrrec, o que creguessin que tenia prou transcendència per constatar-hi, com per exemple l'atemptat de què va ser víctima Ferran II el 7 de desembre de 1492. El *Dietari* consta de 49 volums en foli, i comprèn anotacions des del 12 de setembre de 1390 fins al 27 d'abril de 1839.³⁶ El manuscrit 1G 93 (*Dietari de la captura del diputat*) és un complement del *Dietari* general: inclou anotacions referents a l'empresonament del diputat militar Joan de Vilanova i l'oïdor militar Josep de Castellbell per una protesta contra les constitucions aprovades a les Corts de 1599.³⁷

També s'ha d'atribuir a aquesta escrivania l'anomenada *Crònica del racional*,³⁸ que té la particularitat de ser un text sense cap finalitat administrativa, sinó estrictament historiogràfica. Aquest text ocupa els folis 285 a 310 d'un manuscrit miscel·lani anomenat *Constitutionum et privilegiorum antiquorum liber* (1G, ms. 5). És una crònica escrita en llatí que conté 245 anotacions des del 23 de febrer de 1334 fins al 2 de gener de 1417. Pel seu estil no sembla redactada com una crònica viva d'esdeveniments viscuts pels escrivans, sinó que va ser escrita probablement basant-se únicament en documents de l'arxiu municipal. Inclou fets

34. *Llibre de les Solemnitats de Barcelona*, a cura d'Agustí Duran i Sanpere i Josep Sanabre, Barcelona, 1930-1949, 2 vol.

35. Pere Joan COMES, *Libre de algunes coses asanyalades succehides en Barcelona y en altres parts, format per Pere Joan Comes en 1583 y recóndit en lo arxiu del Excelentíssim Ajuntament*, a cura de Josep Puiggarí, Barcelona, 1878.

36. L'Ajuntament de Barcelona ha editat la part del *Dietari* corresponent a l'època del Consell de Cent. L'edició, iniciada el 1892, es va interrompre el 1922 amb el volum XVII (4 d'octubre de 1667); el 1965 en va ser represa la publicació, que va concloure el 1975 amb l'edició del volum XXVIII, que acaba el 13 de setembre de 1714.

37. Publicat al *Manual de Novells Ardits*, Barcelona, 1898, vol. VII, pàg. 401-505.

38. Publicada a «Crònica del racional de la ciutat de Barcelona (1334-1417)», *Recull de documents i estudis* (Barcelona), I (1920-1921), pàg. 113-192.

generals referents als monarques i al Principat, juntament amb notícies de caràcter local. Bruniquer la va fer servir com una de les fonts de les seves conegudes *Rúbriques*.

La sèrie *Testaments dels consellers* (1C-XVII) recull els memorials que els consellers sortints adreçaven als consellers entrants sobre l'estat de la ciutat i els afers pendents de resolució, per tal que els nous magistrats poguessin fer-se càrrec ràpidament de quines eren les necessitats més urgents del municipi. Tenint en compte que el període de govern dels consellers era molt curt (un any), amb aquests memorials s'intentava evitar que el traspàs de poders suposés un aleniment excessiu dels afers municipals. Aquests memorials inclouen consells per al bon govern de la ciutat i el compliment de les ordinacions establertes pel Consell de Cent, i informen dels plets pendents entre el municipi i altres entitats o particulars. En els *Testaments* s'insta els nous regidors a procurar que la ciutat estigui ben proveïda, a interessar-se per les obres de beneficència i els hospitals, a defensar els privilegis de la ciutat davant dels oficials reials o l'estament eclesiàstic i a procurar la continuació de les obres públiques d'interès ciutadà. De vegades, també inclouen una llista de les persones o entitats que deuen diners al municipi, i una altra llista amb els interessos dels censals que el Consell ha de pagar.³⁹ La sèrie consta de 9 volums, i comprèn el període 1371-1556, encara que no es conserven els memorials de tots aquests anys.

Les *Adveracions* (1C-X) eren els documents pels quals el racional donava la seva conformitat al pagament de certes despeses fetes per la ciutat. L'origen d'aquesta sèrie es troba en els redreços de l'administració municipal efectuats els anys 1593 i 1598, en els quals es va intentar racionalitzar l'administració financera de la ciutat. L'estudi d'aquesta documentació té interès per conèixer algunes despeses concretes, però no permet estudiar el pressupost global del municipi. La sèrie consta de 8 volums i abraça el període 1599-1714, amb una llacuna en els anys 1645-1650.

El *Memorial de comptes* (1B-XII)⁴⁰ recull la comptabilitat, revisada pel racional, dels deutes a particulars que havien de cobrar del Consell. A partir del 1593 aquesta comptabilitat es va dividir en quatre comptes: el compte de forments, el compte ordinari, el compte extraordinari i el compte de lluçions de censals; aquesta divisió, però, no era estricta, ja que es traspasaven diners d'un compte a l'altre. L'interès del *Memorial de comptes* és menor que el de la *Clavaria*, perquè no inclou totes les despeses del Consell de Cent i, per tant, no permet l'estudi del pressupost municipal global. Sí que té interès, en canvi, per conèixer algun tipus de despesa concreta (preus, salaris). La sèrie consta de 37 volums que abasten el període 1580-1705; és força sistemàtica a partir del 1610, encara que hi ha alguns buits documentals (anys 1679-1688 i 1696-1702).

La sèrie *Correu i menut* (1B-XX) està formada per la comptabilitat de petites despeses (menys de 5 lliures) que havia de fer el municipi per pagar alguns serveis (correus, lloguers de mules, despeses per plets) o alguns salaris. Aquesta comptabilitat es presenta per mesos i formava part del compte ordinari. Per les

39. F. CARRERAS CANDI, «De la historia y la leyenda. Los 'Testamentos' de los Concellers de Barcelona», *Las Noticias*, 18 de març i 2 d'abril de 1920, pàg. 3.

40. L'exposició sobre aquesta sèrie i la següent es basa en la intervenció de Jaume Dantí del 19 de gener de 1999 al curs *Les fonts municipals del període 1249-1714*.

seves característiques, no permet conèixer dades generals de la hisenda municipal i té, per tant, un interès limitat. La sèrie consta de 21 volums: un de 1458-1472 i la resta dels anys 1522-1712. També hi ha un volum de *Correu i menut a Diversos* (1C-XIX, vol. 22, 1575-1577).

La sèrie *Inventaris* (1C-XI)⁴¹ recull inventaris de béns fets per ordre de l'administració municipal. Normalment aquests inventaris es feien per cobrar deutes; així, hi trobem inventaris de béns de persones empresonades per deutes a la ciutat, de persones que havien mort sent deutores de la ciutat o d'oficials que havien de restituir diners apropiats de manera fraudulenta. Aquesta sèrie té interès per conèixer aspectes de la vida quotidiana dels barcelonins: hi ha inventaris de cases –en els quals els béns són descrits canbra per canbra–, inventaris de cases enderrocades –per vendre material de construcció de segona mà–, inventaris de vaixells capturats, etc. La sèrie consta de 9 caixes i comprèn el període 1395-1707.

La sèrie *Armades i port* (1C-VII) està formada per dues tipologies documentals diferents. D'una banda, trobem els llibres de comptabilitat dels administradors de les armades que organitzava la ciutat i que havien de ser sotmesos a la inspecció del racional. Aquests llibres podien ser llibres d'èpoques o bé llibres d'acordaments; en aquests darrers constaven tant els ingressos com les despeses (bàsicament els salaris dels enrolats en l'armada).

Una altra tipologia documental consisteix en els llibres de cauteles (rebuts) i èpoques del dret de l'ancoratge (imposició municipal que havien de pagar els vaixells per rebre autorització de fondejar en el port). Barcelona cobrava aquesta exacció ja en el segle XIV i amb el seu producte pagava les despeses de la defensa marítima. L'ancoratge, que en una primera època va ser una imposició transitòria, va acabar sent permanent. S'ocupaven de la recaptació de l'ancoratge el mestre portolà, un notari i un escrivà. La sèrie consta de 24 volums i caixes i comprèn del 1342 al 1713 de manera molt discontinua; la major part de la documentació és del segle XV.

La sèrie *Guerres* (1C-XVI) correspon majoritàriament als segles XVIII i XIX. La part corresponent al període del Consell de Cent té només 20 volums, que són llibres d'allistament i de comptabilitat dels caps d'expedicions militars terrestres efectuades en nom de la ciutat i comandades pels respectius mestres de camp o coronels. Hi ha un volum de 1440, un altre de 1588-1590 i la resta del període 1637-1707. També hi ha un volum de *Deliberacions de guerra* (1C-XVI, vol. 10, 1652-1655).

El dret de visita era el que tenia tota autoritat d'inspeccionar les actuacions fetes pels subordinats en un període de temps determinat –sovint les *visites* es feien a la fi de l'exercici del càrrec– i també el dret que tenien els administrats a presentar denúncies contra les suposades irregularitats comeses pels oficials públics.⁴² Era una manera de combatre la corrupció administrativa. En el municipi de Barcelona des de principi del segle XVI només s'hi havien de sotmetre els consellers i el clavari, però des del 1578 tots els oficials i membres de les comissions havien de passar una visita anual. A més, per garantir millor l'eficàcia del con-

41. L'exposició sobre aquesta sèrie es basa en la intervenció de Teresa Vinyoles en la sessió del 22 de desembre de 1998 al curs *Les fonts municipals del període 1249-1714*.

42. Víctor FERRO, *El dret públic català*, Vic, 1987, pàg. 403-404.

trol, a partir del 1591 els advocats que havien d'efectuar les visites eren extrets expressament per fer-les, no podien tenir cap vinculació professional amb el Consell de Cent i durant un temps no podien tenir càrrecs municipals. La documentació generada per aquestes inspeccions va donar lloc a la sèrie *Processos de la visita* (1B-XVII). Aquests processos inclouen la informació facilitada pels investigats, la informació dels testimonis i la sentència dictada pels consellers o el Trentenari. És una documentació fonamental per conèixer el nivell de corrupció administrativa del municipi. La sèrie té 81 volums; comença el 1584 i és contínua del 1599 al 1712.

El clavari

El clavari era l'oficial responsable de l'administració financera del municipi. Era un dels càrrecs més importants de l'administració municipal: tenia cura dels ingressos (imposicions, drets i crèdits derivats de l'administració municipal) i efectuava els pagaments amb la recepció prèvia d'un albarà dels consellers. També supervisava les adquisicions de cereals i carns i les activitats de la Taula de Canvi i del Banc de Barcelona. A més de les competències administratives, tenia facultats executives i judicials. Podia pledejar per cobrar deutes impagats i, fins i tot, podia fer detenir els deutors. També controlava els oficials municipals, als quals, si delinquien en l'exercici de les seves funcions, podia suspendre de sòu i feina i imposar penes pecuniàries; les sentències del clavari es podien recórrer davant dels consellers i del Consell de Cent.

El clavari, documentat des del 1341, era elegit pel Consell de Cent o el Trentenari per un període de dos anys entre els ciutadans i els mercaders. A partir de 1481 es va escollir per un sistema mixt de sort i elecció: el dia de Sant Antoni de gener el Consell de Cent elegia una dotzena electora, la qual votava una terna, d'entre la qual i per sort el conseller en cap extreia el nom del clavari. El 1498 va passar a ser escollit pel sistema d'insaculació, també el dia de Sant Antoni, per a un període de dos anys, d'una bossa especial d'aquest ofici.

Un cop elegit havia de dipositar una fiança per respondre de la seva gestió. Per raó de la gran importància del càrrec i de l'elevada quantitat de diners que administrava, cada quatre mesos havia de retre comptes de la seva gestió als consellers, i cada semestre el racional li feia una inspecció més exhaustiva. En acabar el mandat, havia de passar una nova inspecció global per part dels consellers i el racional en el termini d'uns mesos. Si el clavari no podia equilibrar el pressupost d'un any, havia d'avançar l'import del dèficit fins que la quantitat no fos coberta amb els ingressos de l'any següent; per contra, si hi havia superàvit, es comptabilitzava com un ingrés de l'any següent.

La sèrie *Clavaria* (1B-XI) ⁴³ recull la documentació que presentava el clavari per passar les inspeccions del racional; no es conserva, en canvi, la documentació utilitzada pel clavari per a la seva pròpia administració. Els llibres de *Clava-*

43. Luis CAMÓS CABRUJA, «Un libro de cuentas municipales del siglo XIV», *Barcelona. Divulgación Histórica* (Barcelona), III (1947), pàg. 153-156. L'exposició sobre aquesta sèrie es basa en part en la intervenció de Pere Ortí del 12 de gener de 1999 al curs *Les fonts municipals del període 1249-1714*.

ria, que poden ser anuals o semestral, estan dividits en dues parts: en la primera s'anoten els ingressos (*rebudes*) i en la segona, les despeses (*dates*). Els ingressos consistien en les quantitats procedents de la recaptació –directa o mitjançant arrendament– de les imposicions (sobre el vi, l'oli, el peix, els teixits, etc.), el producte de la venda de censals i violaris a particulars i institucions, la recaptació dels fogatges, les rendes procedents del patrimoni de la ciutat, etc. Quant a les despeses, les més importants eren el pagament de les pensions i l'amortització dels censals i violaris, les inversions en obres públiques, els salaris dels oficials, la celebració de festes religioses o profanes, les dietes dels síndics i ambaixadors, etc. Els llibres de *Clavaria* es clouen amb un resum dels ingressos i de les despeses, el saldo total i l'aprovació dels comptes pel racional de la ciutat. Al final de la sèrie (per exemple, volum 166) es troben alguns *notaments del racional*, les notes i els registres fets pel racional per poder auditar millor la comptabilitat del clavari. La sèrie consta de 175 volums i comprèn el període 1357-1699, si bé hi ha molt pocs volums dels anys 1557-1699.

L'interès d'aquesta sèrie és extraordinari perquè és l'única que permet conèixer el pressupost municipal global; per tant, és fonamental per estudiar el finançament del municipi, la naturalesa dels ingressos i les despeses o el nivell d'endeutament. Però, com que el clavari duia la comptabilitat amb una gran minuciositat, també ens proporciona informacions vàlides per a molts altres tipus d'investigació, no solament la financera; per exemple, Agustí Duran i Sanpere va poder datar la *Consueta Nova* (1397) a través de la remuneració de l'escrivà que la va copiar. Quan no es disposa de llibres de la *Clavaria* –pràcticament tot el segle XVII–, per obtenir dades generals sobre el pressupost municipal es pot intentar substituir-los pels rendiments de comptes dels clavaris inclosos en el *Registre de deliberacions*; tanmateix, aquestes dades no sempre són completes i de vegades només es refereixen als ròssecs (deutes a la ciutat) i no donen cap informació sobre els deutes de la ciutat.

Per estudiar la figura del clavari també cal tenir en compte el manuscrit 1G 75 (*Clavaria de la ciutat i Ordenansa de la Taula*), que en els primers folis inclou uns capítols sobre el clavari del segle XV. A més, hi ha un volum sobre el clavari a la sèrie *Oficials de la Ciutat* (1C-IV, vol. 8, segles XIV-XVII).

Els obrers

Un privilegi de 1301 va crear l'ofici d'obriers de la ciutat perquè s'ocupessin de la gestió de les obres públiques, amb una dedicació especial a la construcció i al manteniment de les muralles.⁴⁴ El dia de Sant Andreu s'escollien dos obrers, normalment un ciutadà i un mercader. Des del 1498 van ser escollits cada any pel procediment de la insaculació: un extret d'una bossa de ciutadans i l'altre d'una bossa de mercaders i artistes.⁴⁵

44. Joan F. CABESTANY, «Privilegi fundacional dels obrers de Barcelona (1301)», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), 1 (1964), pàg. 589-591.

45. Jaume VICENS VIVES, *Ferran II i la ciutat de Barcelona, 1479-1516*, Barcelona, 1937, vol. III (*Apèndixs*), pàg. 344, doc. 182.

Els obrers disposaven d'una escrivania pròpia, a càrrec de l'escrivà dels obrers –que el 1683 tenia un sou de 100 lliures– ajudat per un sotsescrivà. La documentació generada per aquesta escrivania forma part de la sèrie *Obreria* (1C-XIV), si bé la major part d'aquesta sèrie correspon a documentació del període borbònic. Només 16 volums són de l'època del Consell de Cent i, a més, de tipologia molt diversa: el volum 1 es refereix a les obres d'ampliació de la plaça del Blat (1351-1352), els volums 2 al 10 (1358-1575, amb grans buits) són llibres d'administració (àpoques, rebudes, dates, tabes) de l'obra de les muralles, i finalment els volums 12 a 17 (1630-1715) són registres d'ordinacions d'obreria. A més, a la sèrie *Ordinacions especials* (1B-V, vol. 3) hi ha un volum dedicat a les obres dels murs.

Entre els manuscrits municipals (1G) hi ha també quatre *Llibres de la Obreria*, amb còpies dels privilegis i de les ordinacions més importants referents a aquest ofici i nòmines dels obrers en exercici cada any; tots comencen amb el privilegi fundacional de 1301 i acaben respectivament el 1688 (ms. 65), 1678 (ms. 66), 1702 (ms. 67) i 1714 (ms. 68).

Una peça molt especial és l'anomenat *Llibre de les fonts* (1G, ms. 76), fet per Francesc Sosies, mestre de les fonts de la ciutat el 1650, que inclou una descripció completa del sistema públic de distribució de l'aigua a mitjan segle XVII, amb abundants plànols i croquis.

El procurador i els batlles de les baronies

S'anomenen *baronies* els diversos llocs i territoris, tant dintre del Principat de Catalunya com fora, sobre els quals el Consell de Cent va tenir jurisdicció des de principi del segle XIV fins a l'extinció de la institució. Les més importants van ser: la baronia de Montcada i el castell de Cervelló, que Joan I va vendre a Barcelona el 1390; Sabadell, Terrassa, Tàrraga i Vilagrassa, Elx i Crevillent, que l'infant Martí va vendre a carta de gràcia –és a dir, va empenyorar– el 1391; Flix i la Palma, venudes pels creditors de Francesc de Santcliment el 1400 per la suma de 15.000 lliures (aquesta baronia era molt valorada pels consellers perquè era un punt estratègic de la ruta bladera que seguia el curs de l'Ebre); el comtat d'Empúries, donat pel rei Martí el 1409 a canvi de la cancel·lació d'un deute de 50.000 florins que el monarca havia contret per finançar l'ajuda militar a Sardenya; i la vila de Martorell i la baronia i el castell de Castellví de Rosanes, donats per la reina Maria de Luna, muller de Martí I, a canvi de l'ajut de la host de Barcelona per rebutjar el 1396 la invasió del comte Mateu de Foix. El temps durant el qual aquestes baronies van pertànyer a Barcelona va variar molt segons els casos.

Per administrar totes aquestes possessions, el 1396 es va crear l'ofici de procurador general de les baronies, càrrec biennal o vitalici segons les èpoques. Aquest procurador disposava d'oficials subalterns destinats a les diverses baronies (batlles, sotsbatlles i procuradors locals; caps militars dels castells; advocats; escrivans notaris; algutzirs; porters; nuncis; carcellers; etc.) i alhora havia de retre comptes al racional.⁴⁶

46. Luis CAMÓS CABRUJA, «Las baronías de la ciudad», *Barcelona. Divulgación Histórica*, II (1946), pàg. 321-324.

La documentació més directament relacionada amb aquestes possessions de Barcelona es troba a la sèrie *Baronies de la ciutat* (1C-XII). La major part dels volums són capbreus relacionats amb Flix i la Palma (vol. 1 i 3 a 9), Montcada (vol. 10 a 16), el comtat d'Empúries (vol. 17 a 22) i Castellví de Rosanes (vol. 23). En total, la sèrie compta amb 24 volums del període 1308-1712. Relacionat amb aquesta sèrie hi ha el manuscrit 1G 33 (*Capbreu de Flix i la Palma*, 1403-1406).

Les sèries factícies

En una documentació tan voluminosa i heterogènia com la del Consell de Cent és inevitable haver d'agrupar alguna documentació en sèries factícies, és a dir, sèries no elaborades per cap oficina municipal sinó creades amb posterioritat pels arxivers per agrupar documentació que, d'altra manera, quedaria dispersa. Un cas d'aquest tipus és la sèrie *Eclesiàstics. Inquisició* (1C-XVIII), que recull documentació fruit de les relacions del Consell amb l'Església catòlica, una institució que actuava a la ciutat però sobre la qual el municipi tenia poques competències (només urbanisme, proveïments i alguns tipus d'imposicions fiscals). La sèrie, que recull documentació molt miscel·lània, està dividida en dos apartats. El d'*Eclesiàstics* (caixes 1 a 4, segles XV al XVIII) es refereix a ordes religiosos, relíquies, capelles, proveïments de pa i carn de convents, franquícies dels eclesiàstics, relacions amb el bisbat, biblioteques de convents, etc. L'apartat d'*Inquisició* (caixes 5 a 10, segles XV al XVIII) té documentació més homogènia, bàsicament plets jurisdiccionals entre la Inquisició i el Consell (caixa 6), nomenaments d'inquisidors i processos i sentències sobre causes poc importants (per exemple, blasfèmies).

Una altra sèrie factícia és la d'*Escriptures* (1C-II), que recull documentació (fulls solts, petits quaderns) de caràcter molt divers (contractes i èpoques de censals, fragments de capbreus, baronies, procures, plets, sentències, dret del pariatge, etc.). Molts d'aquests documents són esborranys. És una sèrie de sistematització difícil per ser emprada en investigació. Comprèn 33 lligalls i abasta el període 1058-1713, però només hi ha un sol lligall anterior al 1500.

La sèrie *Política i guerra* (1C-III) recull documentació (fulls solts, petits quaderns) de caràcter molt divers (correspondència, memorials al rei, èpoques de despeses militars, alistaments, treves, negociacions de pau, etc.). Aquests documents moltes vegades són esborranys. La sèrie té 6 lligalls i comprèn el període 1333-1714.

La sèrie *Miscel·lània* (1C-V) és la més interessant del grup de sèries factícies. Consta de 14 caixes i comprèn documentació dels segles XIII al XVII en bona part complementària del *Registre de deliberacions*. Cal destacar la caixa 1 (rúbriques de privilegis, segles XIII-XIV), la 2 (privilegis dels segles XIII-XVII i documentació sobre el carreratge) i les caixes 7 a 9, amb documents sobre els consolats de catalans a ultramar.⁴⁷ Els consolats de catalans a ultramar eren institucions crea-

47. Sobre aquesta documentació vegeu Pedro VOLTES BOU, «Repertorio de documentos referentes a los cónsules de Ultramar y al Consulado de Mar, conservados en el Instituto Municipal de Historia de Barcelona», *Documentos y Estudios*, XIII (1964), pàg. 23-165.

des per donar suport a les activitats mercantils en els centres comercials estrangers, majoritàriament ports de mar. La missió d'aquests cònsols era protegir els mercaders catalans –entenent per *catalans* tots aquells que parlaven la llengua catalana; per tant, també s'hi incloïen els valencians i els mallorquins–, defensar els seus interessos davant les autoritats locals, jutjar els plets que se suscitésin entre ells i fomentar el comerç entre la plaça de destinació i la metròpoli. En un principi van ser nomenats pel sobirà, fins que el 1266 Jaume I va atorgar al Consell de Cent el privilegi de nomenar-los. A partir d'aquesta data es van crear consolsats de catalans arreu del Mediterrani i en alguns centres comercials de l'Europa atlàntica (Sevilla, Bruges). Cal no confondre aquests cònsols de catalans amb els cònsols del Consolat de Mar, una institució de nom semblant però d'ubicació i competències diferents.

La darrera de les sèries factícies és la de *Diversos* (1C-XIX). Inclou documentació referent a les activitats del síndic i els advocats de la ciutat (vol. 1-9 i 28-30, segles XV-XVII), registres de lletres de canvi adreçades als consellers (vol. 10-12, 1532-1596), llibres de llicències dels taverners (vol. 19-21, 1590-1635), un llibre de rendes de l'Hospital de Pere Desvilar⁴⁸ (vol. 32, 1388) i causes pies (fons econòmics destinats a pagar el dot de noies solteres) (vol. 33-36, segles XVII-XVIII). La sèrie consta de 37 volums i comprèn el període 1388-1713.

Les competències en proveïments

En relació directa amb les competències que tenia el Consell de Cent en matèria de proveïments de la ciutat s'han format dos subfons, el de l'*Administració municipal del pa* (1E) i el de l'*Administració municipal de la carn* (1F).

L'administració municipal del pa

El subfons *Administració municipal del pa* (1E) inclou la documentació relativa a l'actuació del municipi barceloní en tot allò que feia referència al proveïment de cereals i farina a la ciutat. Fonamentalment recull la comptabilitat de la compra pel municipi de grans i farines panificables destinats al pastim (fleca pública) de Barcelona, qüestió de gran importància no solament econòmica sinó també social. El subfons consta de 68 volums per al període 1300-1714, agrupats en sèries molt fragmentàries (I, *Diversos de l'antic Consell Municipal*; II, *Capbreu*; III, *Cauteles*; IV, *Manual*; V, *Llibre Major*; XIV, *Mercurial*; XXX, *Documents solts. Càrrec i data*); només 5 volums són anteriors al 1500. També hi ha un volum del *Manual dels forments* (1H-XV) dels anys 1633-1635.

48. Cal no confondre aquest hospital per al manteniment de pobres, fundat per una deixa testamentària el 1311, amb l'Hospital de la Santa Creu, fundat el 1401 per la fusió de diversos petits hospitals preexistents. Ambdós hospitals van coexistir simultàniament fins a la fi del Consell de Cent.

L'administració municipal de la carn

El subfons *Administració municipal de la carn* (1F) inclou documentació de caràcter comptable relativa a la compra i distribució de carn pel Consell de Cent destinada al consum de la ciutat. El fet que la carn, com a font de proteïnes, es pogués suplir amb altres aliments (ous, peix) i fins i tot que se'n prohibís el consum per motius religiosos en determinades èpoques de l'any (Quaresma) feia que fos menys important que el proveïment de pa. En general aquest subfons inclou sèries breus i molt fragmentàries (I, *Cauteles*; II, *Llibre d'àpoques*; III, *Diversos de l'antic Consell Municipal*; XXXV, *Documents solts. Càrrec i data*). Consta de 80 volums per al període 1552-1714; només hi ha alguns papers solts dels segles XIV i XV.

Les institucions dependents del Consell de Cent

La documentació conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat relativa al període de vigència del Consell de Cent inclou també la documentació referent a algunes institucions que, sense formar-ne part orgànicament, en depenien totalment o parcialment i són imprescindibles per conèixer aspectes fonamentals de l'actuació municipal. Aquestes institucions són el Consolat de Mar, la Taula de Canvi i l'Estudi General.

El Consolat de Mar

El Consolat de Mar de Barcelona era un tribunal que jutjava els plets sorgits en matèria mercantil i en afers marítims. A Barcelona, la defensa dels interessos de la *gent de mar* (armadors, mercaders) va tenir un precedent en la Universitat dels Prohoms de Ribera, reconeguda per Jaume I el 1258. Però de Consolat de Mar pròpiament dit no n'hi va haver fins al 1347, quan va ser instituït segons el model del Consolat de València, que va ser el que es va imposar a tota la Corona catalanoaragonesa. Els dos cònsols que dirigien el Consolat de Mar eren elegits pel Consell de Cent, un entre els ciutadans i l'altre entre els mercaders.

Per regular el comerç i el tràfic marítims, van aparèixer un conjunt d'usos i normes jurídiques que, units a la jurisprudència dictada pel tribunal del Consolat de Mar de Barcelona, van donar lloc a un codi legislatiu anomenat *Llibre del Consolat de Mar*. Aquest codi tenia com a base les *Costumes de la Mar* (1260-1270), ampliades amb altres regulacions de procedència catalana, pisana, genovesa o veneciana; la redacció definitiva es va fer a mitjan segle XIV. A l'Arxiu Històric de la Ciutat es conserva un manuscrit del segle XV (8B, ms. 80), que és una de les fonts bàsiques per establir el text d'aquest important codi legislatiu.⁴⁹

Les corporacions professionals de mercaders aviat es van vincular al Consolat de Mar. A Barcelona els cònsols de mar presidien el consell de la mercaderia o

49. Entre les nombroses edicions d'aquesta obra hom pot destacar l'edició del *Llibre del Consolat de Mar*, a cura de Germà Colon i Arcadi Garcia, Barcelona, 1981-1987, 5 vol.

Consell de Vint, el qual, alhora, els assessorava en l'exercici de les seves funcions. El Consell de Vint tenia cura de fomentar el comerç, donar llicències per exercir-lo i recaptar el dret del pariatge (impost destinat al manteniment de vaixells armats per defensar el comerç). Les prerrogatives del Consell de Vint eren emparades pels *defenedors de la mercaderia*.

La documentació del Consolat de Mar de Barcelona que es conserva està dividida entre diversos centres: la Biblioteca Nacional de Catalunya (79 volums), l'Ateneu Barcelonès (24 volums) i l'Arxiu Històric de la Ciutat (17 volums).⁵⁰ Els 17 volums de l'Arxiu Històric de la Ciutat pertanyen principalment a les sèries *Rebudes i Dates*, *Èpoques i Albarans* i *Deliberacions* i comprenen el període 1401-1689. Si bé aquesta documentació no és gaire abundant, dispersos per altres fons del mateix Arxiu (*Llibres de Privilegis*, *Llibre del Consell*, *Registre de deliberacions*, *Miscel·lània*, sèries de correspondència) es troben nombrosos documents d'interès per elaborar la història d'aquesta important institució mercantil.

La Taula de Canvi ⁵¹

La Taula Assegurada de Canvi i de Comuns Dipòsits, coneguda normalment amb el nom abreujat de Taula de Canvi, va ser el primer banc públic d'Europa. Fundada pel Consell de Cent, va actuar entre els anys 1401 i 1867, si bé el període més important és el que va des de la fundació fins al 1714.⁵² Com ha escrit Gaspar Feliu, «*les finalitats de la Taula de Canvi eren rebre i custodiar dipòsits, voluntaris o forçosos, i centralitzar els ingressos i pagaments municipals. La seguretat de la Taula raïa en dos privilegis: el manament reial que ordenava dipositar a la Taula tots els dipòsits forçosos o en litigi, que en aquesta època eren molt importants, i la salvaguarda dels dipòsits enfront de qualsevol confiscació, fins i tot en casos de crims per lesa majestat*».⁵³

Aquesta institució va tenir un paper clau en les finances municipals. El Consell de Cent efectuava tots els pagaments a través de la Taula de Canvi; a més, la Taula va ajudar a alleugerir l'endeutament municipal, ja que una part dels diners dipositats es van destinar a comprar censals venuts anteriorment pel municipi; aquests censals no cobraven interessos, i si la Taula necessitava liquiditat, tornava a vendre els que calgués.

50. Sobre aquesta documentació vegeu Juan F. CABESTANY FORT, «El archivo del Consolat de Mar. Noticia de los fondos que se conservan actualmente», *Documentos y Estudios*, XIII (1964), pàg. 7-19; Pedro VOLTES BOU, «Repertorio de documentos referentes a los cónsules de Ultramar y al Consulado de Mar, conservados en el Instituto Municipal de Historia de Barcelona», *Documentos y Estudios*, XIII (1964), pàg. 23-165, especialment pàg. 113-165; i Juan F. CABESTANY FORT, «Nómina de la 'matrícula de mercaders' de Barcelona (1479-1696)», *Documentos y Estudios*, XIII (1964), pàg. 167-183.

51. L'exposició sobre les sèries del subfons *Taula de Canvi* es basa en la intervenció de Gaspar Feliu en la sessió del 23 de febrer de 1999 al curs *Les fonts municipals del període 1249-1714*.

52. Anna Maria ADROER i Gaspar FELIU, *Història de la Taula de Canvi de Barcelona*, Barcelona, 1989; i Josep M. PASSOLA, *Els orígens de la banca pública: les taules de canvi municipals*, Sabadell, 1999.

53. Gaspar FELIU, «Llibre major de la Taula de Canvi de Barcelona», dins el llibre-catàleg *La Barcelona gòtica*, Barcelona, 1999, pàg. 200.

La gestió de la Taula de Canvi es va confiar a dos administradors o taulers (un ciutadà honrat o cavaller i un mercader) elegits per a un període de dos anys; havien de dipositar una fiança de 3.300 lliures cada un. A més hi havia un arxiver (càrrec creat el 1458, que s'ocupava no solament de la custòdia dels llibres ja tancats i de les certificacions dels comptes, sinó també de fer una auditoria interna dels llibres de comptabilitat), un credencer (càrrec creat el 1476, que prenia nota de les monedes admeses pel pesador), un caixer (càrrec creat el 1476, responsable de la custòdia dels diners dipositats a la Taula que no eren necessaris per al moviment diari ordinari, estimat aleshores en 300 lliures; havia de dipositar una fiança de 500 florins, que el 1527 van ser elevats a 1.500 florins) i un pesador (oficial procedent de la Taula del Pes dels Florins, creada el 1401 i que molt aviat va ser agregada a la Taula de Canvi).

La circulació de moneda dolenta i els problemes de liquiditat de la Taula de Canvi van aconsellar fundar el Banc de la Ciutat de Barcelona (1609), que podria acceptar dipòsits en moneda corrent i efectuar pagaments mitjançant pòlisses (xecs). El Banc comptava amb el personal següent: un administrador o banquer (càrrec bianual exercit per un mercader), un tenidor del llibre major (mercader), un caixer (mercader que havia de dipositar una fiança de 3.000 lliures), un tenidor del diari (notari) i un andador (càrrec exercit preferentment per un notari, bé que no era imprescindible que tingués aquesta professió); els quatre darrers càrrecs eren vitalicis o *de vida*. Els llibres del Banc s'havien de guardar juntament amb els de la Taula.

Els llibres de la Taula de Canvi es guardaven a la mateixa Casa de la Ciutat, en una sala a sobre del Saló de Cent. Malauradament, la major part d'aquesta documentació es va perdre l'any 1842, quan per ordre del general Espartero es va bombardejar Barcelona i una bomba va ensorrar el sostre de la sala on es conservava. Si bé han arribat a l'època actual unes 3.900 unitats d'instal·lació de la Taula de Canvi (subfons 1H, volums, caixes i lligalls), s'ha perdut gairebé tota la documentació des del segle XV fins a mitjan segle XVII.

El manuscrit 1G 75 (*Clavaria de la ciutat i Ordenansa de la Taula*) inclou diverses ordinations sobre la Taula de Canvi del segle XV de gran interès per conèixer les primeres etapes d'aquesta institució.

El **Llibre major** (1H-I) era el lloc on s'anotaven els comptes corrents dels dipositants. L'anotació de cada compte estava distribuïda en dues pàgines contigües: a l'esquerra es registraven els pagaments (*deu-nos*) i a la dreta els ingressos (*devenem*). D'aquesta sèrie només es conserven 5 volums dels anys 1401-1407 i un volum de 1611-1614; en aquest darrer hom va anotar el canvi de moneda (retirada de la moneda dolenta, substituïda per la bona) que es va efectuar aquells anys.

El **Manual** o **Diari** (1H-II) era el llibre on s'enregistraven, en moneda real per ordre cronològic, totes les operacions efectuades diàriament. Només es conserven 8 volums del segle XVII, dels anys 1601-1604, 1649-1650 i 1668-1669.

Les **Soltes** (1H-III) registraven les ordres donades per un notari o una altra persona responsable per tal que es paguessin quantitats dipositades a la Taula que estaven sotmeses a alguna mena de condició (per exemple, la majoria d'edat del beneficiari). Només se'n conserven 4 volums, 2 del segle XV i 2 del segle XVII.

El **Llibre de joies** (1H-IV) era el registre dels dipòsits efectuats en joies o en monedes que no eren de curs legal (antigues o estrangeres). Aquesta sèrie té 25 volums dels anys 1577-1714 i té interès per a l'estudi de la joieria i de la numismàtica.

En el *Llibre de l'Hospitalet* (1H-V) es copiaven els anomenats *comptes morts*, és a dir, els que en els darrers deu anys no havien tingut cap moviment, per tal d'alleguerir el llibre major. Aquests comptes, si no es reclamaven, acabaven sent propietat de la ciutat. Només es conserven 3 volums del període 1552-1704. A través d'aquesta sèrie es pot estudiar la incidència econòmica de la mortalitat causada per les epidèmies.

La Taula de Canvi, malgrat que disposava d'una seu pròpia, portava a terme les activitats bancàries a la Llotja, on cada dia calia dur monedes des de la seu central. Aquestes quantitats que es treien de la caixa forta s'anotaven en els llibres de *Rebudes de monedes* (1H-VI). Se'n conserven 3 volums del segle XVII dels anys 1602-1603, 1630-1631 i 1680-1681.

Els *Balanços* (1H-VII) eren els llibres de tancament de caixa diaris; se'n conserven 3 volums (1625, 1632 i 1649). El *Balanç del llibre de pòsits* (1H-VIII) recull el saldo dels comptes del llibre major; se'n conserven 3 volums dels anys 1611-1612, 1623-1624 i 1649-1650. Les *Dates de la Taula* (1H-IX) són els llibres on el caixer anotava cada pagament que feia; se'n conserven 11 volums del període 1555-1712.

La sèrie *Va i ve* (1H-X) registra els traspassos de diners entre la Taula i el Banc de Barcelona. És un dels pocs testimonis de documentació comptable sobre les activitats d'aquest Banc que es conserven. La sèrie compta amb 6 volums del període 1625-1701. L'*Erari* (1H-XI) reflecteix els moviments de diners de la caixa forta; la sèrie té 6 volums dels anys 1627-1714.

Les *Credences de la fàbrica de monedes* (1H-XII) documenten la fabricació de moneda dolenta durant la Guerra dels Segadors. La sèrie té 9 volums dels anys 1648-1654. El *Llibre de les partides de plata per a la fàbrica de ralets* (1H-XIII) és una sèrie constituïda per un sol volum (1705-1706), que documenta l'encunyació de moneda per finançar la Guerra de Successió.

Les *Credences de pòsits de particulars* (1H-XIV) registren els ingressos efectuats pels administradors dels diversos comptes municipals; hi ha dos volums de credença de la Taula (1646-1647 i 1711-1713) i dos volums de credença del Banc (1692-1693 i 1709-1711). El *Manual dels forments* (1H-XV) recull la comptabilitat de l'administració municipal dels forments; se'n conserva un sol volum de 1633-1635.

Finalment, en la sèrie *Diversos* (1H-XXXIV) destaquen el volum 11 (*Llibre de les pòlices que vénen del llibre corrible de l'arxiu a la Taula, 1603-1604*), que recull dubtes dels auditors i respostes dels taulers, i el volum 17 (*Comptes de la Taula, 1528-1529*), que és un llibre de comptes del clavari que documenta la relació que hi havia entre aquest oficial i la Taula de Canvi.

L'Estudi General

Barcelona va tardar molt a tenir un centre d'ensenyament superior, el que a l'època medieval es deia *estudi general*. El primer centre d'ensenyament superior va ser l'Estudi de Medicina i Arts fundat per Martí l'Humà el 1401, però no va ser fins al 1450 que, a petició del Consell de Cemt, Alfons el Magnànim va autoritzar la creació d'un autèntic Estudi General a la ciutat, si bé aquest no va ad-

quirir autèntica entitat fins que Carles I va concedir un nou privilegi universitari el 1533.

La documentació sobre l'ensenyament superior es troba a la sèrie *Estudi General* (1B-XVIII), que conté documentació molt fragmentària (ordinacions, informació del professorat, oposicions a càtedres, informació sobre els estudiants). La sèrie té 9 caixes del període 1561-1714. Hi ha també referències a aquest tema en el *Registre de deliberacions*.

ÍNDIX DE MATÈRIES

Aquest índex inclou el nom dels subfons, de les sèries o de peces concretes (*en cursiva*) i dels oficials i oficines municipals o conceptes (en rodona) que apareixen al llarg de la Guia per facilitar la consulta dels investigadors. La numeració remet a les pàgines; els números en **negreta** indiquen la pàgina on el subfons o la sèrie té la referència principal. Quan el nom d'un subfons o d'una sèrie i el d'un concepte o una entitat coincideixen, es fan entrades independents diferenciades pel tipus de lletra (per exemple, Censals i *Censals*).

Administrador del Banc de Barcelona, 29
 Administrador de les places, 14-15.
 Administrador del pont de Sant Boi, 5.
 Administradors de la Taula de Canvi, 13, 29.
 Administradors de l'Hospital, 5.
Adveracions, 20.
 Advocats, 5, 26.
 Ajudant de l'escrivà del Consell, 3.
 Ajudant de l'escrivà del racional, 19.
 Ajudant del racional, 19.
 Albarans o tabes, 13.
Albarans (de manament), 4, 12.
 Ancoratge, 21.
 Andador del Banc de Barcelona, 29.
 Àpoques, 6, 13, 21, 24-25.
Àpoques (Consell de Cent), 12.
Àpoques i albarans (Consolat de Mar), 28.
Armades i Port, 21.
 Arxiver de la Taula de Canvi, 29.
Balanç del llibre de pòsits, 30.
Balanços, 30.
 Banc de Barcelona, 22, 29.
 Bans, vegeu Ordinacions.
Baronies de la Ciutat, 25.
Bosses de Deliberacions, 1, 5.
 Caixer de la Taula de Canvi, 29.
 Caixer del Banc de Barcelona, 29.
Capbreu, 27.
Capbreu de Flix i la Palma, 25.
 Capbreus, 13, 25.
 Carreratge, 26.
 Cartes de ciutadania, 4.
 Causes pies, 26.
 Cauteles, 21.
Cauteles (Administració del Pa), 27.
Cauteles (Administració de la Carn), 27.
 Censals, 12-13, 20, 23, 25.
Censals, 13.

Clavari, 3-5, 12, 22-23, 30.
Clavaria, 20, 23.
Clavaria de la ciutat i Ordenansa de la Taula, 23, 29.
Comptes de la Taula, 30.
 Cònsols de catalans, 11, 26.
 Cònsols de la Mar, 5, 26-27.
 Constitucions de pau i treva, 7-9.
Constitutionum et privilegiorum antiquorum liber, 20.
Consueta, 5, 18, 23.
 Correspondència, 1, 4, 11, 16, 25, 28. Vegeu *Lletres*.
Correu i Menut, 21.
Corts, 16.
 Corts catalanes, 6-9, 11, 16.
 Credencer de la Taula de Canvi, 29.
Credences de la fàbrica de monedes, 30.
Credences de pòsits de particulars, 30.
 Crides, vegeu Ordinacions.
Cronica comunia, 8.
Crònica del Racional, 19.
Dates de la Taula, 30.
Deliberacions, 28.
Deliberacions de Guerra, 4, 21.
Dietari de la captura del diputat, 19.
Dietari de l'Antic Consell Barceloní, 4, 19.
Diversorum, 10.
Diversos (Consellers), 21, 26.
Diversos (Taula de Canvi), 30.
Diversos de l'antic Consell Municipal (Administració del Pa), 27.
Diversos de l'antic Consell Municipal (Administració de la Carn), 27.
Documents solts. Càrrec i data (Administració del Pa), 27.
Documents solts. Càrrec i data (Administració de la Carn), 27.
Eclesiàstics. Inquisició, 25.
Erari, 30.
Esborrany de Lletres, 11.
Escriptures, 25.
 Escrivà de l'ancoratge, 21.
 Escrivà / escrivania del Consell, escrivà / escrivania major, 2-3, 5-9, 11-12, 14, 16.
 Escrivà / escrivania del racional, 17, 19.
 Escrivà / escrivania dels obrers, 2, 24.
 Escrivà de registre, 3.
 Escrivà jurat (primer), 3.
 Escrivà jurat (segon), 3.
Estudi General, 31.
 Executor de la taula del pes del gra i de la farina, 15.
Fogatges, 16, 17.
 Fogatjaments / fogatges, 17, 23.
Gesta comitum Barchinonensium et regum Aragonum, 8.
 Gremis, 5, 7, 17-18.

- Guerres*, 4, 21.
Guiatges, 12, 18.
Hospital d'en Pere Desvilar, 26.
Imposicions, 12, 22-23, 25.
Imposicions, 12.
Inquisició, vegeu *Eclesiàstics*. *Inquisició*.
Insaculació, 5, 9, 14, 19, 22, 24.
Insaculacions, 5.
Inventaris, 21.
Juí de prohoms, 4.
Liber administratoris platearum Barcinone, 15.
Libre d'algunes coses asanyalades succeydes en Barcelona y en altres pars, 19.
Lletres Closes, 4, 11.
Lletres Comunes Originals, 11.
Lletres i Provisions Reials, 12.
Lletres Patents, 12.
Lletres reials, 6.
Lletres Reials Originals, 11.
Lleudes, 12, 18.
Llibre d'àpoques, 27.
Llibre de joies, 30.
Llibre del Consell, 1, 3, 4, 6, 12-13, 28.
Llibre del Consolat de Mar, 27.
Llibre de les Fonts, 24.
Llibre de les ordinations fetes sobre lo offici de mostaçaf, 15.
Llibre de les partides de plata per a la fàbrica de ralets, 30.
Llibre de les pòlices que vénen del llibre corrible de l'arxiu a la Taula, 30.
Llibre de l'Hospitalet, 30.
Llibre de l'offici de la almudaçafia de la ciutat de València, 15.
Llibre de Solemnitats, 19.
Llibre Major (Administració del pa), 27.
Llibre Major (Taula de Canvi), 29.
Llibre Verd, 7-10.
Llibre Vermell, 7, 9-10.
Llibres d'actes, 3-4.
Llibres d'ànimes de les insaculacions, 5.
Llibres de cinquantenes, 17.
Llibres de definicions, 13.
Llibres de la obreria, 24.
Llibres de mostassaferia, 15.
Llibres de privilegis, 1, 7, 10.
Llibres de rebudes i dates, 15.
Llibres de soltes, 13.
Manual (Consell de Cent), 12.
Manual (Administració del pa), 27.
Manual o Diari (Taula de Canvi), 29.
Manual dels forments, 27, 30.
Manual de Novells Ardits, vegeu *Dietari de l'antic Consell Barceloní*.

Manual de vendes i de creació de censals, 13.
Manuscrits municipals (1G), 4-10, 15-16, 19, 23-25, 29.
Memorial de Comptes, 20.
Mercurial, 27.
Mestre portolà, 21.
Miscel·lània, 10, 25, 28.
Mostassaf, 5, 14-15.
Notaments del racional, 18, 23.
Notularum, 10.
Obreria, 2, 6, 24.
Obrers, 2, 5, 15, 24.
Oficials de la Ciutat, 5, 15, 23.
Ordinacions, 3, 5-6, 20.
Ordinacions de l'administrador de les places, 15.
Ordinacions de la Universitat dels Prohoms de Ribera, 7.
Ordinacions del mostassaf, 15.
Ordinacions d'obreria, 2, 6, 24.
Ordinacions especials, 15, 24.
Ordinacions originals, 6.
Parlaments de Catalunya, 16.
Peatges, 18.
Pergamins Municipals, 6, 7.
Pesador de la Taula de Canvi, 29.
Pesadors, 15.
Plets i Processos, 18.
Política i Guerra, 25.
Primer Llibre Verd, 7-8, 10.
Primus antiquus privilegiorum, 10.
Privilegis, 4, 6-11, 18, 20, 26. Vegeu també *Llibres de privilegis*.
Processos, 18.
Processos de Corts, 16.
Processos de la Visita, 22.
Procurador general de les Baronies, 24.
Proveïments, 11-12, 18, 20, 22, 25-27.
Quartus antiquus privilegiorum, 10.
Racional, 5, 18-23, 25.
Rebudes de monedes, 30.
Recognoverunt proceres, 6.
Recopilació d'alguns privilegis reals... dels mustasafs de la Excelentíssima ciutat de Barcelona, 15.
Registre de Deliberacions, 1, 4-5, 12, 23, 26.
Registre d'Ordinacions, 4, 6.
Ròssecs, 23.
Rúbrica de Deliberacions, 4.
Rúbrica d'Ordinacions, 6.
Rubrica privilegiorum civitatis Barcinone, 10.
Rubrica regiorum privilegiorum, 8, 10.
Rúbriques de Bruniquer, 4, 20.

Salaris, 5, 18, 21, 23.

Salaris, 13.

Secundus antiquus privilegiorum, 10.

Semestres, 28.

Sentències i Provisions, 18.

Síndic, 3, 5, 11, 17-18, 23, 26.

Síndics (a les Corts catalanes), 16-17, 23.

Soltes, 29.

Sotsadministrador de les places, 14.

Sotsescrivà dels obrers, 24.

Sotssíndic, 17.

Sumarium privilegiorum primum, 10.

Sumarium privilegiorum secundum, 10.

Taula de Canvi, 22, 28-30.

Taula del Pes dels Florins, 29.

Tenidor del Diari del Banc de Barcelona, 29.

Tenidor del Llibre Major del Banc de Barcelona, 29.

Tertius antiquus privilegiorum, 10.

Testaments de Consellers, 20.

Usatges de Barcelona, 8-9.

Usatges de Ramon Ferrer, 8-9.

Va i Ve, 30.

Sumari de la guia

Oficines i oficials	Subfons i Sèries	pàg.
Escrivania del Consell		2
Secretaria	1A, Pergamins; 1B-I/IV, XIV/XV, XXVI; C-IV/V, VIII, XIII; 1G, ms. 1/4, 8/17, 27/30, 37/38, 42/44, 54	3
La correspondència	1B-VI/X; 1C-I	11
Notaria del Consell	1B-XIII	12
La documentació econòmica	1B-XXI/XXII; 1C-VI, IX, XV	12
El mostassaf	1B-V; 1G, ms. 72/74	14
La participació a les Corts catalanes	1B-XVI, XIX	15
El síndic	1B-XXIII/XXIV; 1C-XX	17
Escrivania del racional	1B-XII, XVII, XX, XXV; 1C-VII, X/XI, XVI/XVII; 1G, ms. 64, 86/90, 93	18
El clavari	1B-XI	22
Els obrers	1C-XIV	23
El procurador i els batlles de les baronies	1C-XII; 1G, ms. 33	24
Sèries factícies	1C-II/III, V, XVIII/XIX	25
Les competències en proveïments		26
Administració municipal del pa	1E-I/XXX	26
Administració municipal de la carn	1F-I/XXXV	27
Institucions dependents del Consell de Cent		27
Consolat de Mar	1I-I/VII; 8B, ms. 80	27
Taula de Canvi	1H-I/XXXIV; 1G, ms. 75	28
Estudi General	1B-XVIII	30

